

आमरव्याणी

यद्यपि प्रतिपत्तिं स्ते
देवी चापि तयो भेतं
तथा न्युपेक्षणीयं ते
न मेतदपि रोक्षते

॥ १ ॥

[जे घडले ते सर्व दैविक असं तुला वाटते आहे. पण ते दुर्लभ करण्यासारखे नाही. ते भला जणेबाब बाबत नाही.]

विफलबो, वीर्यहीनो वः
न दैव मनुवर्तते,
वीरा स्तंभाविचारमगो
न दैवं धर्मपासते

॥ २ ॥

[(अभाव) पराक्रम नाही, शौर्य नाही, अशी व्यक्तीच दैवावर सर्व सोडते. दूर आणि बुद्धिमान (स्वतःच्या) पराक्रमाने कार्यसिद्धी करून घेतो, दैवावर सोडित नाही.]

दैवं पुरुषकारेण
य ससमर्थः प्रबाधितुम्,
न दैवेन विपन्नायः
पुरुष स्तो वसीयति

॥ ३ ॥

[आपला पुरुषासमि दैवाला तोंड देणारी व्यक्ती दैवाला दोष देऊन दुःख करीत बसत नाही.]

कावळा आणि धुबड

[५९]

बोळणाऱ्या गृहेची गोष्ट सांगून रक्ताक्षी आपल्या अनुयायांसह आगली एका डोंगरात जाऊन राहू लागला. स्वसंरक्षणासाठी त्याने सर्व खबरदारी घेतली.

रक्ताक्षी निघून गेल्याचे कळल्यावर स्थिरजीवीला फार आनंद झाला. तो विचार करू लागला, हा वस्ताद मंत्री निघून गेला हे बरेच साले. तो खरा दूरदर्शी मंत्री आहे. बाकीचे मंत्री आंघळे मूर्ख आहेत. राजा हाव उलटण्याची शक्ती आणि बुक्ती त्या एकट्याच्याच अंगात होती. इतरांना ते शक्यच नाही. आता निश्चितपणे ह्या किल्ल्याचा, या धुबडाचा व रयाचे मंत्री सर्वांचा भाग मला करता येईल. दूरदर्शी भज्यांना काढून टाकून मूळ भज्यांच्या सल्ल्यावर अवलंबून राहणारा राजा स्वतःची अशीच गत करून घेतो.

काही काळानंतर सर्व गृहेला आग लावून तीत राहणाऱ्या सर्व धुबडांना जाळून भस्म करण्याच्या हेतूने स्थिरजीवी राजांपून जाळण्या काढक्या गोळा करून घेऊन येऊ लागला आणि तो रहात असे तेथे घटघात सांचवू लागला. ती गोष्ट कोणाच्याही लक्षात आली नाही. कारण स्थिरजीवीच्या भज्यांची त्यांना खाणी होती.

त्या सर्व किल्ल्याला आग लावण्यापुरेचा काढक्या जमा झाल्यानंतर एके दिवशी उजाडल्यावर सर्व धुबडे झोपलेली असता स्थिरजीवी आपला राजा मेघवर्ण याच्याकडे जाऊन म्हणाला-“महाराज, सत्रूच्या किल्ल्याला आग लावून बेचिरास करण्याची सर्व तयारी झाली आहे. आपण व आपल्या सर्व अनुयायांनी एकेक काडी पेटवून चौकीत धरून आणावी आणि माझ्या

घरट्यावर आणून टाकावी. तेथे मी पुष्कळ काटका आणून ठेवल्या आहेत. आग भडकेल आणि तुमच्या शत्रूंचा तत्काळ सर्वनाश होईल.

ते ऐकून मेघवर्ण आनंदाने म्हणाला-
"बाबा रे, तू इतके दिवस काय केलेस ते सर्व सांग. आषण भेटून पुष्कळ विवस होऊन गेले."

"आत्ताच नाही महाराज! जाता काम करायची वेळ आहे. जणू सारावची वेळ नाही. शत्रूंचे हेर मी कोठे गेलो हे पाहून राजाला सांगतील व सर्व डाव फसेल. हातची संधी गेली तर ती पुन्हा मिळणार नाही. तुमच्या शत्रूंचा नाश होऊन निश्चित

स्थिरजीवी म्हणाला.

मेघवर्ण व त्याचे सर्व अनुयायी एकेक काडी पेटवून खोबीत धरून घुबडाच्या गृहेपर्यंत उडत गेले आणि स्थिरजीवीने सांगितल्याप्रमाणे त्याच्या घरट्यावर त्यांनी ती नेऊन टाकली. मोठमोठ्या ज्वाळा सर्व गृहेत पसरल्या. सर्व घुबडे नरकयातना मोमीत त्या आगीत जळून भस्म झाली.

त्यानंतर मेघवर्ण मोठ्या अभिमानाने आपल्या सिंहासनावर बसला व स्थिर-जीवीची पाठ जोपटून म्हणाला-"बाबा रे, आता तू गेल्यानंतर काय काय केलेस ते सर्व सांग."

स्थिरजीवीने सवे काही सांगितले.

"तू त्या घुबडांच्या राजासमोर वररोज वांकून कसा नमस्कार करीत होतास? हे सरोखरी आश्चर्य वाटण्यासारखे आहे!" मेघवर्ण म्हणाला.

"कार्यसिद्धीसाठी असली किती काम करावी लागतात! अर्जुनासारख्या पराक्रमी वीराला चोळी पोलके घालावे लागले होते. मीमाला सैपाक करवा लागला होता. युधिष्ठिराला एक मरीच ब्राह्मण व्हावे लागले होते. नकुल व सहदेव दोघांना गार्दना चरायला घेऊन जावे लागले होते. द्रौपदीला दासी व्हावे लागले होते."

मेघवर्ण त्याची सांगितली सविस्तर म्हणाला-
"तुझे हे वसिष्ठाच बतक होते."

"त्यात काही शंका आहे का? परंतु ते काम रक्ताधी निघून गेल्यावरच मला करता आले. बाकी सर्व मूर्ख होते. अशा मूर्खाना फसविणे फार सोपे! मूर्खांची स्तुती करायची, अघाशी लोकांना खूप खायला घालावे, ओभी असतील त्यांना खूप चारावं, दरिद्री असतील त्यांना कर्ज द्यावं, विद्वानांना पुस्तकं द्यावीत आणि राजाची नम्रपणे वागावं-जापलं काम साधतं. परंतु काही दिवस मंदविसर्पाने बेडकांचे ओझे पाठीवर घाहलं तसे नम्रपणे वागावं लागतं." स्थिरजीवी म्हणाला.

"ऐकू तर दे ती गोष्ट!" मेघवर्णाने म्हटले व स्थिरजीवी गोष्ट सांगू लागला.

मंदविसर्प नावाचा एक साप म्हणतारा आला आणि विचार करू लागला की पुढे थोडे कसे भरावयाचे? तो काळजीत पडल्याचे सांग करून बेडकांच्या एका डबक्याजवळ आला.

ते पाहून एका बेडकाने अगदी काठापर्यंत घेऊन सापाला विचारले-"काय हो मामा! आज शिकारीला गेला नाही वाटत?"

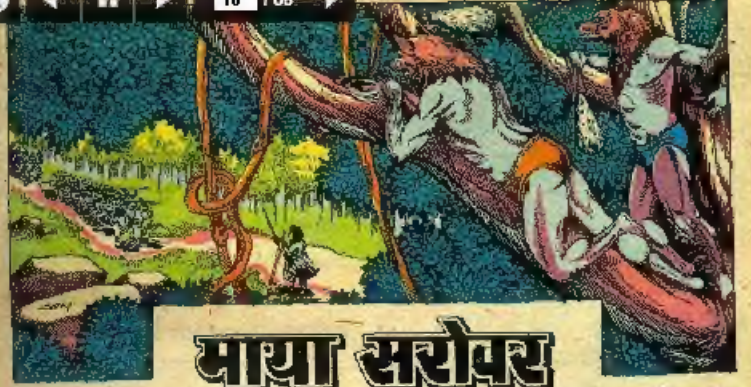
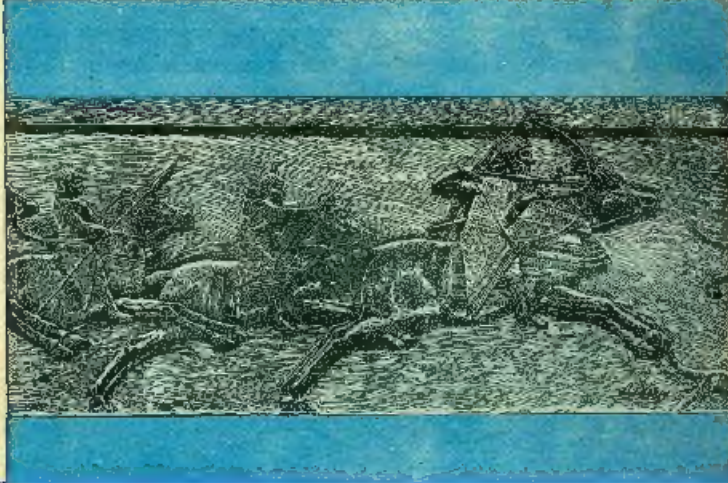
"बाबा रे, माझ्यासारखी फुटके तंत्रीच असणाऱ्याला खायला काय पिकणार? काल रात्री मी मध्य शोषत निघालो तेव्हा एका बेडकाला पाहून बरायला गेलो. दृष्ट्यादिशी उडी मारून तो तलावात निघून गेला. तलावाच्या काठी काही ब्राह्मण मंत्रजागर करीत होते. मी एका मुलाचा पाय पाहिला आणि बरोबर विसत नसल्याने बेडूक समजून तो धरला. तो मुलगा तत्काळ मरून पडला. त्या मुलाचा बापाने मला साप दिला-"तू जन्मभर बेडकांना पाठीवर बहात रहा" म्हणून तुम्हांला पाठीवर बसवून ओझे वाहण्यासाठी आलो आहे. सर्व बेडकांना ती बातमी कळली. ते आनंदाने सापाला पाठीवर चढून बसाला घावले. सर्वांत आधी बेडकांचा राजा जाल्लाच आला. त्याच्या पाठीमागून नंत्री आणि त्यानंतर इतर हुद्यांवर असलेले बेडूक घेऊन माझ्या पाठीवर बसले."

१९६. जिवाची पर्वा नसणारा बहादूर

जगातील सर्वात प्राचीन सभ्यतेच्या ज्ञानाच्या कुमेरियन सभ्यतेवर इ. स. पू. २००० चं तर बॉबिलोनियांनी विजय मिळविला. त्यानंतर ६०० वर्षांनी 'कासेट' जातीच्या लोकांनी बॉबिलोनियांना पराभव करून घुमारे सह्यास वर्षे राज्य केले. पूर्वी बॉबिलोनियांच्या समोर हारलेल्या असिरियन लोकांनी कासेट जातीच्या लोकांना जिंकून एक साम्राज्य स्थापन केले.

असिरियन शूर व कूट होते. असिरियन साम्राज्याचा विस्तार करणाऱ्या द्वितीय सागोनसारखे अनेक राजे महा पराक्रमी होते. त्यांच्यातला जेवढा राजा असुर इनिपाल हा होता. त्याने इ. स. पू. ६६४-६२८ पर्यंत राज्य केले. त्याच्यातमोर एमे रड्डचे राज्य व आल्याने अनेक राजांनी आपल्या मुलींना वासी बळीक म्हणून त्याच्याकडे पाठवून दिले. तो युद्धात गेहूरी सैन्याच्या अग्रभागी असे. (चित्रात तो शिकारीला जात असतानाचे दृश्य दाखले.) त्याच्यानंतर १४ वर्षांनी असीरियाचे साम्राज्य विघटित होऊन गेले.

माया सरोवर

[२८]

[जयश्रीपता मायासरोवरेवर आपल्यानरोवर घेऊन जात असल्याचे कळल्यावर सिद्धसाधक निघाला, त्या वेळी जलवृक राक्षसांविषयीची बातमी कळली. कनकाश महाराज व साधक तेथे पोचले तेव्हा जलवृकांनी देवराणी व इतरांचे मुंब वावू असल्याचे व पळून जात असलेल्या जलवृकांचा नरभक्षक जातीचे लोक पाठवावा करीत असल्याचे दिसले. पुढे-]

स्वतःची भूक भागविण्यासाठी दोघांतिघां जलवृकांना धरता आले तर त्या त्या प्रदेशात पाहारा घेत होते. प्रयत्नात नरभक्षक जातीचे लोक त्यांचा पाठलाग करीत धावत होते. परंतु जलवृक त्यांना कोठे कोणत्या वाटेने नेत आहेत, याची कल्पनाही कदाचित नव्हती. त्या वेळी दोन जलवृक वाटेवरच्या एका उंच झाडावर बसून दस्त फांसांच्या आड बसून हे खर्च पहात होते. त्यांचा राजा जलवृकनाथ याच्या आज्ञेने ते सकाळपासून त्या प्रदेशात पाहारा घेत होते. झाडावरचा एक जलवृकशिपाई आपल्या शेजारच्या दुसऱ्याला म्हणाला-“आपल्या राजाला वावू किती मोठा आहे, याची कल्पना नाहीशी वाटते. आपूनी अशेनरात झालेल्या बकमकीत आपण मायासरोवरा- तल्या त्याच्या सर्व अनुयायांना पळवून लावले खरे, परंतु त्याच्या मदतीला जाणारी

काही जण बेट असल्यासारखे दिसत आहेत.” दुसरा जलवृक धिपाई पहिला जलवृक राक्षस हतके सर्व बोलला, परंतु ते ऐकून स्वस्थच होता. त्याला ऐकून घेले नव्हते कदाचित! त्याची दृष्टी मायासरोवराकडे पडून जात असलेल्या त्याच्या जातभाईपर आणि त्याच्या पाठीमागून येणाऱ्या नर-अक्षकांवरच फक्त नव्हती तर आपाखी थोड्या अंतरावरून लाकडी पाय लावून लंगडत हातात एक काठी धरून चालत येणारा हिरण्यपूरच्या सेनापतीचा मुलगा मंगलवर्मा काढावर होती.

जलवृक आपल्या साथीदाराला लंगड्या मंगलवर्माकडे घोट हासवत म्हणाला—

“हाला पकडून आपल्या महाराजांसमोर उभे केले तर कसं होईल, वाटतं तुला? याच्या कडून अरण्यात नव्याने बसलेल्या महाराजांवर सैन्य जगरे किती आहे, विचारून घेता येईल.”

“ते ठीक होईल रे, तरी दोन समूहांत मायासरोवराच्या दिशेने जात असलेल्या शत्रूबिघयीं? त्यांच्यावर एका बाजूने दृष्टी ठेवून ते काय करीत आहेत व काय करण्याच्या बेटात आहेत, ती गोष्ट आपल्या महाराजांना कळवायला हवी, नाही का?” दुसरा जलवृक म्हणाला.

“ते काय कुतू. ते मायासरोवराच्या दिशेने चालले आहेत, त्यांत व कळण्या-सारखे गुपित काहीच नाही. मी हा काठीवाल्या मूलाला धरून खांद्यावर टाकून महाराजांसमोर उभा करून येतो.” असे म्हणत पहिला जलवृक राक्षस माझावरून उतरून मंगलवर्माच्या पाठीमागून चालू लागला.

मंगलवर्माला त्याच्यावर कोणता प्रसंग येणार आहे, त्या गोष्टीची कल्पनाही नसावी. पायी चालणारे किंवा थोडेस्वारी करणारे दोघेही स्वतःचे मान विसरून माया-सरोवराच्या दिशेने जात होते. तो त्यांच्या पाठीपाठ जात होता. शक्य तितक्या लोकरं सरोवरापर्यंत पोचून तेथे जलवृकराखासी

मदत करण्याचा एकच विचार त्यांच्या मनात त्या वेळी होता. कोण किती बुर आहे हे तो पायी जात होता की थोड्या-वरून जात होता त्याच्या हातात तलवार होती की आपखी काही, यावरून ठरणार नव्हते; तर कोणाच्या अंगात किती धाडस आहे, यावरून ठरणार होते.

मंगलवर्मा ह्याच विचारात बर्क होऊन जात असता त्याच्या पाठीमागून मोठा अत्याज त्याला ऐकू आला व त्याने मागे वळून पाहिले. त्याच वेळी जलवृक राक्षस पाठीमागून जाऊन मंगलवर्मावर अकस्मात वार करून वरण्याच्या विचाराने घाईत धावत पुढे जात असता त्या बाटेवरच्या लाचखंड्यांकडे त्याचे लक्षच नव्हते. म्हणून त्याचा उजवा पाय एका झोळ खळण्यात पडला आणि त्याचा तोंड जाऊन त्याच्या हातांतील रजडी गदा गिस्तदून धूर जाऊन पडली. त्याने काही ओरडा आरडा केल्या शिवाय आपला पाय बाहेर काढून घेण्याचा प्रयत्न केला, परंतु त्याचा गुढ्या मुरगळत्या सारखा आला.

जलवृक राक्षस मोठ्याने ओरडला—
“जलवृकनाथा! तूच वांचव!”

मंगलवर्मा किती थोडक्यात त्याच्या-वरचे गंडांतर दळले, हे कळले. तो जल-

वृकाजवळ जाऊन म्हणाला—“काय रे, तु मला मारायला जाऊन स्वतःचा पाय मोडून घेतलास की नाही? तुला चांगली शिक्षा माली. आतां तुला पाहिजे असेल तर मी औषधपाणी करून तुला वांचवितो. तुम्हा राजा जलवृकनाथ कोडेही अथी, की तुला यावेळी वांचवायला घावून येणे शक्य नाही. यापूर्वी तुमच्या जळराक्षसांनी सरोवरे-स्वराच्या निवासस्थानावर हल्ला केला होता, नाही का? त्यात कोण जिंकला, कोण हारला रे? तू खरं काय ते सांगितलेस तर संजीवनी क्षारखी बुटी आपून तुझ्या मोडलेल्या पायाला वांचतो आणि तुला चालण्या लायक बरा करतो.

ते ऐकून जलवूंक कण्टू लागला व काही उत्तर देऊ शकला नाही. ते सर्व झाडावरून पहात असलेला त्याचा साथीसार दुसरा जलवूंक हातातली दगडी गदा बर उचलून घाबत येत मंगलवर्माला म्हणाला-“ए मायासरोवरेस्वराच्या गुलाब जाकरा! मी एका क्षणात तुला इहलोकातून प्रयाण करायला लावतो पहा!”

मंगलवर्माने विचार करीत असण्यात वेळ न घालविता बटविशी हातातल्या गुप्तीची मूठ धरून बर ओढकी: आतून जकाणारी एक तलवार बाहेर आली. त्याने त्या तलवारीचे टोक पाय मोडून त्याच्या समोर पडलेल्या जलवूंकच्या

कठाजवळ धरल व दुसऱ्या जलवूंकरीक्षसाली म्हणाला-“ए लांडग्या! मी एक ते तीन म्हणण्याच्या आत तू आपली दगडी गदा दूर फेकून गुढ्यावर रांगत घेऊन माझ्या जवळ शरण मागितलीस तर तुझ्या या साथीदाराला जिवंत सोडीन, नाहीतर प्रचम याची मान उडवून नंतर तुझा समाचार घ्यायला येईन. तर मग एक, दोन...”

मंगलवर्मा ‘तीन’ म्हणणार त्याच्या आत दुसऱ्या जलवूंकाने दगडी गदा दूर फेकली आणि गुढगे टेकून व दोन्ही हात जोडून म्हणाला-“मी शरण मागतो, माझ्या साथीदाराला ठार करू नका.”

“बरं तर, पाण्यातल्या लांडग्या! तुझ्या मैत्रीची मी प्रवसा करतो. ये माझ्या बरोबर तुला ओपधी पाला दाखवितो.” असे म्हणत मंगलवर्मा जवळच्या मुळपातून वाट काढीत निघाला.

त्याने लक्षपूर्वक कजर फिरवून पाहिले, त्याला तेथे काही पिकलेली पाने असलेले झाड दिसले आणि त्यांनाच नवीन पालवी-सुद्धा फुटलेली दिसली. त्याने काही पिकलेली पाने व मोठी पालवी तोकून ती तळहातावर चोठली व त्याचा मोठा बल-वृकाला बेट म्हणाला-“हा पाला बांध तुझ्या मित्राच्या गुढ्याला. त्याने पहल्या जागी कमीत कमी बारा तास इहल्या शिवाय

गुढ्यापर्यंतचा पाय तोडावा लागेल.”

ते ऐकून दोघे चावळून गेले. त्यांच्यावर काहीतरी मोठे जबाबदारीचे काम होते, आणि विचारले तर ते सांगणार नाहीत हे ओळखून मंगलवर्मा थोडा पुढे सरकला, तो काही काळ स्वतः मायासरोवरात राहला होता. तिकडे जायची जवळची वाट त्याला माहीत होती, परंतु आपल्या साकडी पायाने खावाखळायांच्या वाटेने जायचे कसे हा त्याच्या समोर प्रश्न होता.

मंगलवर्मा तसाच लंगडत चारपांच भिनित घालत राहिला असेल नसेल, त्याला एका उंच झाडावरून “मंगलवर्मा!” अशी कोणीतरी हाक मारलेली ऐकू आली.

हे कोणतं बुवा भूत साजवळून बोलत आहे, असा विचार करीत त्याने मान वर करून पाहिले. झाडाच्या टोकाला कांदांच्या व वेळांच्या जाळ्यात अडकून पडलेला एक माणूस दिसला. तो मायासरोवरे-स्वराचा हुंसार चालविणारा होता. तो रथ कलंडला त्या वेळी त्यातून खाली पडला आणि या झाडावर बसकून राहिला म्हणून बाबला.

“म्हणजे, तू अजून जिवंत आहेस तर! छान, फार छान! खाली उतरून वायला हाताला एखादी फांदी जवळ मिळाली नाही वाटते?” मंगलवर्मा म्हणाला.

हुंसार हाकणारा प्राण्याच्या जागी थोडी मान बांकवून म्हणाला-“वर्मा! बोडा इवू

बोल रे! यमाच्या दूतासारखा एक माणूस एक भयंकर वनमाणसावर चवून याच वाटेने येतो आहे. त्याच्या बरोबर काही हैनिकतुडा वाहेत. ते आपला शत्रू जयशील आहे ना, त्याच्या बाजूने विसवात."

ते ऐकल्यावर मंगलवर्माचा उत्साह वाढला. त्या लोकांच्या बरोबर वैद्यदेव म्हणून येथे ओळखला जाणारा देवशर्मासुद्धा बसणार. त्यांच्याबरोबर गेल्यास लोकर मायासरोवरपर्यंत पोचता बरेईल!

तो म्हणाला—"अरे बाबा! आता ते आपले शत्रू राहिले नाहीत. परंतु ते विश्व तरी आहेत की नाहीत ते मुद्दा मला वाहीत नाही. मायासरोवरवर त्या

सरोवराकडे गेल्याचे मला कळले आहे. आतां तु म्हणतोस त्या लोकांमध्ये आपला वैद्यदेव आहे. माझा एक पाय मोडला, मला झाडावर चढता येत नाही. तुला उतरतां येत नाही. तु त्या येणाऱ्यांना टाळी वाजवून बोलव." मंगलवर्मा म्हणाला. वैद्यदेव त्या वनमाणसावर चढून येणाऱ्या बरोबर येत असल्याचे कळल्यावर रथ हाकणाऱ्याला हायसे वाटले. आपण जसंच काही केळ त्या झाडावर चढून राहलो असतो तर आपल्याला कौणी तरी तरभसकाने किंवा जल्यकराक्षसाने नक्कीच खाल्ले असते.

रथ हाकणाऱ्याने झाडावरून पाहिले, थोड्या अंतरावर सिद्धसाधक, कनकाक्ष महाराज व त्यांच्या बरोबरचे इतर लोक विसले. त्यांना ऐकू येईल इतक्या मोठ्याने तो साडावरून ओरडला—"अहो! मला बांचबा! मी इकडे झाडाच्या टोंकाला अडकून राहिलो आहे."

इतक्या दुकून आलेला आचार सर्वप्रथम ऐकू आला तो वनमाणसालाच. ते बांचले व भान वर करून पाहू लागले आणि सांघावर बसलेल्या सिद्धसाधकाला खुणेने सांगू लागले. तेवढ्यात रथ हाकणारा पुन्हा एकदां मोठ्याने ओरडला.

आली. देवशर्मा पुढे येऊन म्हणाला—"तो आवज मायासरोवरेश्वराचा हंसत्य हाकणाऱ्याचा आहे. तो हंतर्यातून येथे पतसेला विसतो आहे."

"अस्तं, त्याला सोडवून आणून, त्याच्या सालकाची, त्या पाण्यातल्या पक्षाची सर्व गुपिते बाहेर काढतो. जयशील दृष्टीला पडल्यानंतर या सर्वांना झाडाला बांधून महाकालसमोर बघी देतो." म्हणत सिद्धसाधकाने वनमाणसाला ओराने हलविले.

वनमाणूस जोराने पळत जाऊन रथ हाकणारा ज्या झाडावर अडकला होता त्या झाडाजवळ जाऊन बांचला. मंगलवर्मा साधकाजवळ जाऊन म्हणाला—"साधका,

तु झाडाच्या फांदीवर अडकून राहिले- त्याला सोडवून खाली आण. ते साघेल से वाटतं का रे तुला?"

सिद्धसाधक—"अम महाकाल की!" असा जयघोष करून म्हणाला—"सर्व विचित्रच विसतं आहे! मायासरोवरेश्वर कनकाक्ष महाराजांच्या मुलांनाच फक्त पळवून घेऊन गेला नाही, तर माझा मित्र जयशील यालासुद्धा धरून घेऊन गेला आहे. त्या कुप्टाला तुम्ही सर्व ओळखता व त्याच्या मित्रासारखे बोलता आहां!"

देवशर्मा त्याला थोडा शांत करून म्हणाला—"साधका, तूतं आपल्याला आणि त्या मायासरोवरेश्वराला सर्वांना शत्रूसारखा त्या सरोवरात आणशी एक मोठा शत्रू

आला आहे. तो म्हणजे जलज्वकरासणांची जात. सर्वांनी मिळून त्यांना ठार केल्या-सिवाय आपल्या कमकास महाराजांच्या मुलांना बांधविणे शक्य नाही. अतोपर्यंत ते सरोवर त्या जलज्वकरासणांच्या ताब्यांत जाले आहे, असे मला सादते. तेवढ्यात तेथे कमकास महाराज काही सैनिकांना बरोबर घेऊन आले.

झाडापकून रथ हाकणारा पुन्हा दौडघागेने ओरडून म्हणाला—“अहो, मां मला कोण सोडवणार? एक मोठा बजगर मला गिळायला पुढे सरकत येतो आहे, हो!”

त्या पाठोपाठ मिढसापकूनने वनमाव-साच्या पाठीवर हात फिरवून झाडाकडे बोट दाखवून येतांच्या जाळ्यात साप-इलेल्या त्या माववाला खोचून आणायला खुणेने सांगितले.

वतलाचुत पुष्पुक झाडावर चकून टोंकाची येते. त्याने एका हाताने अव-बराला धरून बोटले आणि दुसऱ्या हाताने येतांच्या जाळ्यात सापडलेल्या रथ हाक-

वनमावसाळा पाहून धाबेरला. एका माठ्या फांदीला धरून म्हणाला—“आतां मला शोक, मीच येतो उतरून साली.”

तेवढ्यात जलज्वकरासणांची एक मोठी टोळी पळत तेथे आली व “जलज्वकरास की जय!” अशा जयघोष करीत त्या सर्वांच्या-वर तुटून पडली.

जलज्वकरासणांची एक जण एका मेंढपावर चकून आपली डगडी मढा गर गर फिरवीत म्हणाला—“शत्रूंची कोणी जिवंत सुटून पळून जाता कामा नये.” या राव्यांत त्याने आपल्या अनुयायांना सावध केले.

झाडापकून हे सर्व वनमावसाने पाहिले आणि सर्व अरथ हारकून जाईत अशी बारोळी ठोकली आणि हातात बरलेल्या बजगराला पावकासारखे जोराने एकदा वाजवून तितक्या उंचावरून मेंढपावर स्वारी करून जालेल्या जलज्वकरासणावर उडी टाकली.

(पुढल्या अंकात गोष्ट चमकते)

संन्यास्याचा वर

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो सादाचढ येता, येत सादाचर कावून येतले आणि नेहमीप्रमाणे दीन होऊन स्मथानच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा येतात बघलेला वेताळ त्याचा म्हणाला रावा—“सत्पात्र दान करावे, असे म्हणतात. परंतु कधीकधी सत्ताच पाहून दान केले तरी ते निरुपयोगी ठरते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला मणिमुक्ताची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

पार पूर्वी जनेक सिद्धी प्राप्त असलेला एक संन्यासी आपल्या विध्यमंडळीसह एका नगरात आला. त्या नगरात मणिमुक्त नावाचा एक श्रीमंत माणूस रहात असे तो ‘अपर कर्ण’ म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याच्या घरीच राहणाऱ्या ठरवून संन्यासी त्याच्या घरी येता.

वेताळाच्या गोष्टी

मणिगुप्ताच्या घरसमोर सहलावची गरीब लोक उभे होते. मणिगुप्ताचे नोकर ऐसे वाटीत होते.

त्या दिवशी त्या श्रीमंत माणसाचा क्रातिष्पसत्कार स्वीकारल्यावर फुडल्या मुक्कामावर मित्रांना संन्यासी त्या श्रीमंत माणसाला म्हणाला—“नी तुझे वातुन प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिले व मोक्या मनाचे समाधान झाले. तू वाटेला तो एक वर मागून घे. कोणतीही इच्छा मनात ठेवून वर मागता कामा नये. तरतूब तो पूर्ण होईल.”

मणिगुप्ताने म्हणाला—“आहुष्यभर माझ्या हातून दानधर्म होत राहील एवढी संवदा मिळत राहील असा वर घावा.”

संन्यासी स्मित करून मान हलवून आपल्या शिष्यांसह निघाला.

वाटेत शिष्याने संन्यास्याला विचारले—“गुरुवर्य! आपण त्या मणिगुप्ताला दिलेला वर लाभेल का?”

संन्यासी म्हणाला—“लाभणार नाही!”

होत गेली आपले सर्वस्व चालवून बसल्या-मुळे त्याने दानधर्म करणे सोडले.

वेताळ येवघर कथा सांगून म्हणाला—“राजा, संन्यास्याने दिलेला वर कां यशस्वी आला नाही? त्याला वर देण्यापुरती सिद्धी नव्हती म्हणून का? जर शक्ती उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या बोक्याची संजार शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोटू लागली.”

विश्रमादित्य म्हणाला—“मणिगुप्ताने निस्वार्थबुद्धीने वर मागण्याचा होता तर त्याने गावात कोणी दरिद्री राजूच नये असा वर मागण्याला हवा होता. दाता म्हणून आपली कीर्ती व आपले वन चिरस्थायी व्हावे ही इच्छा ठेवून त्याने वर मागितला होता. हा वर निस्वार्थबुद्धीने मागितलेला नव्हता.”

असा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

नरबली

छोटू धीगुरहून आपल्या कुच्वाला घेऊन निघाला तो एका बोंगराळ प्रदेशातून पुढल्या मुक्कामावर जात असता एक विचित्र मिरवणूक त्याला दिसली. काही मिरवणूक डफ शिट्या राजवीत पुढे येत होते. मिरवणुकीच्या मध्यभागी एका रेंड्याच्या गाडीत एका चांवाला एका माणसाला बांधले होते. त्याच्या कपाळावर एक मोठा टिळा लावलेला होता आणि गळ्यात फुलांच्या माळा घातलेल्या होत्या. एकंदर परिस्थिती त्या माणसाला बली देण्यासाठी घेऊन जात असल्यासारखी छोटूला स्पष्ट साली. त्या विचारांची छोटूला कोव आली. रानटी लोकांचे आचार विचार अमानुष असतात हे त्याला माहीत होते.

छोटूने मिरवणुकीच्या मागे एक म्हातारी चालत होती तिच्या त्याने माहिती विचारली.

म्हातारी जवळच्या एका वस्तीकडे बोट दाखवून म्हणाली—“तेच आमचे गाव, या बोंगराच्या टीकाळा म्हाळसेचे देऊळ आहे. तिथे येऊन ती राजू लापल्याला आज चार वर्षे होत आली. तिची अशी आज्ञा आहे की दरवर्षी एक नरबली व दोन रेंड्याचा बली तिच्या खातर दिला पाहिजे. ती देवी म्हणजे फार मोठी देवी आहे! गेल्या वर्षी नरबली विला नाही म्हणून पाऊल पडला नाही, पिके वाढून गेली आणि लोक उंवरा-सारखे पटापट गेले. एका योम्याने एक बोकड बली दिला. नरबली देण्याचे वचन मोडल्याबद्दल देवी रागावली आणि तो योगी रक्त बोकला. आज स्वतः शैरव नरबली देणार आहे, चल पहायला!”

छोटू तिला म्हणाला—“त्या माणसाला आईबाप, त्याला असा बली विला तर रक्षणारा जवळचा असा कोणी नाही का?”

“बरच दिसतो की रे? तो मासा मुलगा आहे. त्याचं केवळ मोठं भाग्य? देवी त्याला सरळ स्वर्गलोकी पाठवील!” म्हातारी म्हणाली.

छोटूला ते ऐकून हसाचं की रडाचं, कळेना. आई स्वतः पोटाच्या पोटास बली घायला पाठविते! काय वाटेल ते होवो, या लोकांना या चुकीच्या मानावरून भागें फिरविले पाहिजे. पण कसे? एका क्षणात एक युक्ती छोटूला सुचली. त्याने बिरवणुकीला पुढे जाऊ दिले आणि स्वतः त्या गावाकडे धावला. गावात साखी सिकली तरी ऐकू येणार नाही इतकी शांतता होती. त्याने एका झोपडीला आग लावली आणि पुन्हा धावत परत येऊन बिरवणुकीत सामील झाला.

बिरवणूक म्हाळसा देवाच्या देवळापर्यंत येऊन पोचली होती. म्हाळसा देवीची बुजुळे बाहेर बाहेली होती. देवीचे रूप भयंकरच होते. सर्वांनी देवीला प्रदक्षिणा घातली आणि गावीत बांधून आणलेल्या माणसाला त्रेवीसमोर उभे केले. एक क्रूर दिसणारा माणूस भैरव म्हणून हातात तलवार घेऊन पुढे आला आणि छोटू मिटून मग म्हणू लागला.

छोटूने कुत्र्याला काहीतरी खूण केली. त्या पाठोपाठ कुत्रा भैरवाच्या अंगावर मुंजत पावला. त्याने भैरवाचे अंगठ दांठात घट्ट धरले. तवें संवळी ते दुसरे क्षणभर भयंकरित होऊन पाहू लागली.

काहीतरी पाप घडलं आहे आपल्या हातून!” भैरव म्हणाला.

छोटू लगेच पुढे येऊन त्याला म्हणाला— “तू बरोबर ओळखलंस. ते पाप काय ते सांगतो.” असे म्हणत छोटू सांगू लागला:

“आम्ही मोठीपूरचे राहणारे. म्हाळसा आमच्या गावासच मूळ जन्मली. ती सर्व देवीसम्ये मोठी देवी. आजपर्यंत आम्ही त्रेवीसमोर दरवर्षी एकत्र एक तरवली आलो. परंतु यावर्षी एकत्र एक जणांना बली घायला तयार केले त्यांत एक चुकून ब्राह्मण निघाला. बली जाण्यापूर्वी तो ब्राह्मण कालभैरवाला म्हणाला—‘काल रात्रीच म्हाळसेचे माझ्याची लग्न झाले. आता ती एका उत्तम ब्राह्मण घरातली

गृहिणी झाली आहे. म्हणून ती मांसाला हात लावीत नाही. तेन्हा माणुडे तुम्ही बली देण्याची रीत बंद करा. नाहीतर तिचा कोप होईल.”

“ते ऐकून कामच्या गावचा कालभैरव सदसदां हसू लागला म्हणाला—‘मरणाची वेळ जवळ आलेली पाहून तुला वेडवीब तर नाही लागलं, ब्राह्मणाच्या लोका? मांस खायचं सोडलं का? तर पद्दा, तुझ्या डोळ्या देखतच विला मांस खायला घालतो!’ असे म्हणत त्याने एका माणसाला बळी दिला. रक्ताची चिळकांढी भैरवाच्या डोळ्यात बेली. आकाशात वीज कडाडली. भूकंप झाला. झालं! एका क्षणात कालभैरव हा कुत्रा झाला. आकाशातून अग्निबुटी

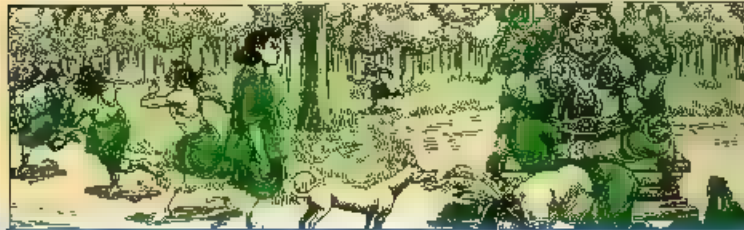

जाली सर्व गावाला आज लागली या कुठ्याच रूप बाऊन कालभैरवाचे मूळ रूप याच म्हणून मी याला बरोबर घेऊन तीर्थयात्रा करीत तुमच्या गावापर्यंत आलो आहे."

भैरव चकित होऊन कुठ्याकडे आणि छोडूकडे पुन्हापुन्हा पाहू लागला.

छोटू त्याला म्हणाला—"हे पहा, भैरवा! मी बली देऊ नकोस असे सांगून तुला अडवीत नाही आपल्या सारखे आपल्या एका भावाला भोगावं लागू नये म्हणून कुठ्याच्या रूपात असून मुद्धा तुला बाच-विण्याचा यत्ने प्रयत्न केला आहे कारण म्हाळसा म्हणजे सामान्य देवी नाही. ती गोष्ट तुलासुद्धा माहीत आहेच! तिने लहानपणी लष्णू साऱ्याबरोबर आपल्या नवऱ्याला मिळाले होते म्हणे! म्हणून तर आजपर्यंत तरबळी घेत आली.

इतक्यात काहीजण धावत पळत येऊन सांगू लागले की भावाला आग लागली आहे. बरेच लोक त्या बाजूला धावले. छोटू

म्हणाला त्याचा प्रत्यक्ष दाखला लाकडा दिसला सर्वांना छोटू म्हणताना ते जरे वाटले.

भैरवाने तलवार धरू फेकून दिली आणि कुठ्याचे पांथ अरुन म्हणाला—"कालभैरवा! तुझा उपकार जन्म जन्मात रात विसरणार नाही. बला कुठ्याच रूप तुझ्या रूपेने मिळालं नाही! यापुढे या देवीसमोर नारळ व कोहळा फोडीत जाईन मीमुद्धा यापुढे मांसाला हात लावणार नाही अशी त्याने प्रतिज्ञामुद्धा केली.

नंतर छोटूसह सर्व आपल्या भावाकडे गेले. तसे फारसे नुकसान झाले नव्हते. फक्त दोन ओपवधाच जळाल्या. त्या पुन्हा बांधता येतील, परंतु कोणाचा जीव गेला असता तर तो परत आला नसता असे सर्वांना वाटले, छोटूलासुद्धा त्याने केलेल्या कृत्याबद्दल परचाप्ताप वाटला नाही.

नंतर तो आपल्या कुठ्याला घेऊन पुढल्या मुक्कामाला निघून गेला.

कुठल्या नशिवाच्या

रामू तावाच्या एका लहान शेतकऱ्याने मृत्युसमयी आपल कर आणि चार एकर जमीन आपल्या दोघां मुलांना वांटून दिली. सरण येथ्यापुढी रामूने आपल्या वाकट्या मूलाला खेळा दिला—"बाबा रे! तुला काही हवं असलं तर मोठ्या भावा जवळ माग. शकतसमयी तुझ्या मोठ्याजी जमीन आहे तीत ईश्याय दिशेला विहीर खण."

रामूचा मोठा मुलगा रंग चांगल्या स्वभावाचा होता आणि मेहनती होता दुसरा सोमू काही काम करीत नसे, ऐसी होता.

पक्कसाळा सुरू होताच रंगाने आपल्या वाट्याच्या शेतात काम सुरू केली सोमूने मोठ्या भावाचे सुचविलेल्या गोष्टीकडे दुर्लक्ष केले आणि शेतातली कामे केली नाहीत आणि साऊन पिऊन बटकत

राहिला रंग सोमूने कंटाळला आणि गप्प राहिला.

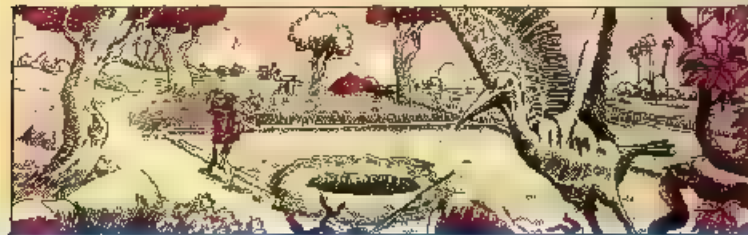
दिवसा मागून दिवस जात होते. रंगाचे हिरवे गार शेत पाहून मन व्याकुलित होई. सोमूचे बत्त ओसाड पडून होते मोठ्या भावाचे शेत सोमूच्या डोळ्यात सनू लागले. तो रंगाला म्हणाला—"बाबा! मी पुढा म्हणणं ऐकलं नाही त्याबद्दल मला फार वाईट वाटतं आहे मला शेताची कामे मेल नाहीत, हे तुला माहितच आहे! माझं शेत कोरडं पडलं आहे ते थोडे मार्गाला लागतं का पहा."

रंगाने त्याला होकार दिला आणि वाकट्या भावाचे शेत त्याने नांगरले.

दोन दिवसांनी सोमू रंगाला म्हणाला—"बाबा! धू सासं बत्त खं आणि आपलं मला दे मी गूढची कामे काय ती मी पाहून घईन."

त्याला सुद्धा रंगाने होकार दिला होता. परस्परांच्या शोतांची अवलंबवळ करून घेतली. रंगाने सोमूचे बरे शेत घेतले त्याला पाण्याची सोय नव्हती. रंगाच्या वाट्यातल्या शोतात विहीर होती, परंतु तिचे पाणी सोमूच्या वाट्याच्या शोतात चढणे शक्य नव्हते. म्हणूनच बाबांनी त्याला विहीर खणून घ्यायला सांगितले. वाटले, आणि त्याला शोतीच्या कामाची आवड नाही हे ओळखून त्याला बरची जमीन दिली असावी.

रंगाने बापाच्या सल्ल्याप्रमाणे शोताच्या ईशान्येला विहीर खणायला सुरवात केली. फक्त सहा फूट जमीनच खणून झाली असेल एक हडा साधलेला त्याचे तोंड बऱ्या बंद केलेले होते. रंगाने जकित होऊन त्याचे झाकण काढून पाहिले तर त्यात पैसे होते. ते पैसे वडिलांनी आयुष्यभर मेहनत करून मिळविलेले पैसे आहेत. काही काम न घेणाऱ्या मुलाला ते मिळावे म्हणून

वाड्याला शोताचा तो सोय समजून दिल्या होता आणि संकट समयी ईशान्य दिशेला विहीर खणायला सांगितले होते हे रंगाला कळले. रंगा तर सर्व कामे करणारा व समर्थ आहे, तेव्हा त्याच्यासाठी तिराळी व्यवस्था करण्याची गरज बाबांना वाटली नसावी. वडिलांची इच्छा पूर्ण व्हावी म्हणून रंगाने ते सर्व घन सोमूला घावचे ठरवून ते घरी घेऊन गेला. परंतु त्याने विचार केला होता तसे झाले मात्र माही

रंगा शोतात विहीर खणीत असतां सोमूने आपल्या वाट्याचे घर व बाकी भावाकडून मागून घेतलेले शेत विकले आणि बरे पैसे मिळाले ते घेऊन कोठेतरी निघून गेला. मोठ्या भावाने शोतातली सर्व कामे पुरी केली होती. तरी फोक तयार झाल्यावर ते कापून घरी आणण्याच सामर्थ्य त्याच्यात नव्हते.

आपल्या बाकट्या भावाचे फुटकें नशीब पाहून रंगाला फार जाईट वाटले.

सीतासागर

मोतीपूरचा जमिनदार रूपराम याची बायको लक्ष्मी ही एक आदर्श गृहिणी म्हणून गावात तिचा फार आदर होई. तिला एक मुलगा झाला आणि एका शुभदिनी आणि शुभवडोला तिला यमाचे बोलावणे आले तिच्या स्मरणार्थ जमिनदाराने लक्ष्मीसागर नावाचा एक तलाव बांधला. तिचा देह ज्या जागी पितेवर ठेवला होता त्याच जागी लक्ष्मीसागर तलाव तयार करण्यात आला होता. पुढे गावकरी त्या तलावात दरवर्षी लक्ष्मीचा स्वर्गवास झाला त्या दिवशी स्नान करीत व तिच्या स्मरणार्थ उत्सव करीत.

बायकोच्या विरहाने जमिनदाराने लोकांनी आग्रह केला असूनही दुसरे लग्न केले नाही. पुढे काही काळ लोटल्यावर त्याचा दुसऱ्या एका जमिनदाराने आपल्या घरी आनंदात पाठवून त्याचा जांगला

आदरसत्कार केला तेथे त्या जमिनदाराची मुलगी सीता हिला पाहून जमिनदाराच्या आग्रहावरून रूपरामने तिच्याशी लग्न केले. सीता दिसायला चांगली होती आणि चांगली विकलसवरलेली होती.

सीता मोतीपूरला आली त्या दिवशी गावकऱ्यांनी धाट्याधाटाने तिचे स्वागत केले तिचे सौजन्य पाहून प्रत्येकाचे नव्या जमिनदाराची प्रशंसा केली. तिने आपल्या सवतीच्या मुलाला स्वतःच्या भुलासारखे प्रेमाने व वात्सल्याने वाढविले. जमिनदाराला फार आनंद झाला. त्याने आपली एक तलाव खणून त्या तलावाला सीता सागर हे नाव दिले. परंतु गावकरी लक्ष्मीसागराला चितका पवित्र मानित तितका सीतासागराला मानित नसत.

सीता आपल्या सोनीत खिडकीजवळ बसून सीतासागराकडे पाहते, तेव्हा तिचे

मन किती उदार होते तरी, लोकांना लक्ष्मीसागरातच जास्त बोळका करून स्वान सव्वाळा जात असलेले पाहून तिच्या मनात डोम उभा राही

जमिनदार सीतेच्या भाग्याची जेव्हा जेव्हा प्रशंसा करी तेव्हा सीता बोळकातून पाणी काढून म्हणे—'मी लक्ष्मीसारखी भाग्यवती साधवी कोठे आहे?' तिच्यासारखे पर्वदिनी मरण आलं तरच ते भाग्य मला मिळणार!

तिन हे म्हटल्यावर जमिनदारान तिच्या मनातलं दुःख ओढवतलं आणि तिच्या मनातलं ते दुःख दूर करण्यासाठी काही

जमिनदाराच्या छोटेल्यानी दरबाराला सोमनाथ नावाचा एक नटुंगार होता जमिनदाराचा तो बालमित्र होता त्याच्या जवळ जमिनदार आपलं कौटुंबिक सुखदुःख बोलत असे गुपित असे काही नव्हते त्यान अतंक वेळी जमिनदारासमोरचे गुतागुतीचे प्रश्न सहजो सोडविले होते

एके दिवशी रूपराम बाबकोला म्हणाला— 'मी सीतासागराच्या काठावर एक सोमेश्वराचे देऊळ बांधायच्या विचारत आहे म्हणजे लक्ष्मीसागरासारखे सीतासागरसुद्धा एक पवित्र तीर्थ होईल

लक्ष्मीसागराला जाल्याच पवित्रता लाभली आहे. एक देऊळ बांधले म्हणजे त्यामुळे देवालयाने महत्त्व वाढेल सीता सागराच महत्त्व कस काय वाढेल? शिवाय माझ्यासारख्या बाळांसाठीचा पोटी जन्म कोण घणार?' सीता म्हणाली

'ते देऊळ तुझ्या नतीज म्हणून बांधवितो आहे ते आहे, सोमेश्वराचे देऊळ कोणाला टाळक, त्याच्या कुपेने तुला मुल हाईल ही कदाचित!' रूपराम म्हणाला

लोकरचे सीतासागराच्या काठावर एक सगमरवरी झंकराचे देवालय उभं राहिलं आता शिवलिंगाची स्थापना व प्राणप्रतिष्ठा तेवढी उरली. तिनक्यात सीताला दिवस

तो बातमी कळल्यावर सोमनाथ रूपरामला म्हणाला—'सीताला याचा फार जामदप होईल परंतु जोपर्यंत सीतासागराला स्वतःची पवित्रता लाभत नाही, तोपर्यंत तिच्या मनाचे समाधान होणार नाही.'

रूपराम म्हणाला—'ते माझ्या हातान आहे का? सीतासागर हंदाखील लक्ष्मीसागरासारखेच पवित्र माना हे मी लोकांना कसे काय सांगायचे? लक्ष्मी पर्वदिनी वारली म्हणून लक्ष्मीसागराला लोक पवित्र मानू लागले'

'तू शकत केलीस तर मी एक काम करावे म्हणतो शिवलिंग तू बाहेरून कोठून आणू नकोस ते आपल्या गावात स्वयंभू

तिघाल्याचे नाटक केले पाहिजे.' असे सांगून सोमनाथने ते कसे साध्य होईल ते समजावून सांगितलं

दुसऱ्या दिवशी भावात बातमी पसरली की रूपरामला एक कुपटात झाला म्हणे की देवळात प्राणप्रतिष्ठा करण्यासाठी एक स्वयंभू शिवलिंग कोठे तरी आहे. त्याचा शोध काढण्याची फार गरज नाही ते कोठे आहे हे आपोआप कळेल, असे देवान स्वतःच सांगितलं

अशा शकाळी प्राणप्रतिष्ठा आहे व त्यासाठी मुहूर्त ठरला असल्याचे जाहीर झालं. शिवलिंग कोणत्यातरी तलावात मिळेल असे विसते आहे. कोणत्या तलावात ते मिळणार हे त्या तलावावल्या पाण्याच्या रंगावरून

कळेल तेव्हा पाण्याच्या रंगाची परीक्षा करावयाची आहे. ती देवळाच्या समोरच्या पटांगणातच झव्याकाळी होण्याचे ठरले. गावातल्या सर्व तलावांचे पाणी सडक्या लून आणि विष्यात घडेल व देवाच्या आज्ञेप्रमाणे जमिनदार स्वतःच पाण्याची परीक्षा करतील.

त्याप्रमाणे त्या दिवशी संध्याकाळी गावकरी व शेजारगावची गावकरी मंडळी जमली. निरनिराळ्या मंडक्यात सर्व लक्षावधि पाणी आणून ठेवण्यात आले. रुपारामने एकेक काचेचा ग्लास घेऊन प्रत्येकात निरनिराळ्या तलावातून आणलेले पाणी मंडक्यातून काढून ओतले आणि एकेक ग्लास उचलून देवाच्या नावाने पचासरी मंत्र म्हटला अशा तऱ्हेने राणीसागर, पद्मसागर, हेमीपुष्कर, लक्ष्मणसागर वगैरे तलावांचे पाणी घालून ग्लास उचलला तरी पाण्याचा रंग बदलला नाही परंतु काय बदलून पहा. सीतासागराचे पाणी ओतून ग्लास उचलून मंत्र म्हणून पाहिल्यावरोंवर

त्याचा रंग भुरकट लाल होत गेला आणि त्यात काही विशिष्ट असल्याचे प्रगट झाले.

त्यानंतर सीतासागर बारीबाजूने वुडकून पाहिल्यावर देवळात प्रतिष्ठा करण्या लायक शिवालिक मिळाले. ते वाजत पाहत दुसऱ्या दिवशी देवालयाला तेथ्यात आले आणि त्याची स्थापना करून प्राणप्रतिष्ठा करण्यात आली. त्या दिवसापासून सीतासागराला मुक्ता म्हणून पवित्रता लाभली. दरवर्षी तेथे एक उत्सव होऊ लागला. सीताच्या मनाचे समाधान झाले.

पाण्याला रंग येण्यासाठी सर्वे तयारी सोमनाथने करून ठेवली होती. एक काळा बोरा घेऊन त्याला पोटॅशम परमँगनेटची पूड लावून तो दोन सीतासागराचे पाणी भरलेला ग्लास उचलताना हाताच्या आड ग्लासात कोणत्या विसणार नाही अशा तऱ्हेने सोडण्यात आला. त्यामुळे पाण्याचा रंग बदलला.

पुढे काही महिन्यांनी सीताच्या पोटी एक सुंदर मुलगी जन्मली.

प्रेमपरिक्षा

कांचीपूर येथे वनशुभ नावाचा एक जव्हरी रहत असे. त्याच्याकडे एक फार मोठे जहाज होते. परदेशात कमी किमतीत हिरे व माणिक्ये विकत घेऊन स्वदेशात आणून ती मोठ्या किमतीला विकी. अशातऱ्हेने तो एक लक्षावधी भाला

वनशुभाला पद्मकला नावाची एक कन्या हीवी तिची आई मुलीच्या लहानपणी वारली. म्हणून वापारनेच मुलाला सर्व जाब पुरवून लहानाचे मोठे केले. आपल्या सारख्याच एखाद्या श्रीमंत मुलाशी मुलीचे लग्न करून घ्यावे त्याने ठरविले.

परंतु शकलेने विद्यागुप्त नावाच्या एका वैश्य तरुणाला बनाने वरले होते. दोघांच्या आणखीपचार झाल्या होत्या. ती गोष्ट वनशुभाला माहीत नव्हती. तो जांगल्या स्थळाच्या शोचार्थ हिडत होता.

वडील आपल्यासाठी बरे शोधीत असल्याने कळताच पद्मकला विद्यागुप्ताला म्हणाली-“तुम्ही लोंकर माझ्या बडिलांना भेटून मला मागणी घाला. नाहीतर आपणां- बर फार मोठा प्रसंग आढवेल्”

विद्यागुप्ताने दुसऱ्याच दिवशी वनशुभाला भेटून पद्मकलाला मागणी घातली म्हणाला-“दोघांनी ठरविले आहे पाहिजे तर पद्मकलेला विचारून पहावे”

वनशुभाला हे खरेच वाटले. ताही म्हणून त्याने मुलीला बोल्बून विचारले. तेव्हा ती म्हणाली-“मी विद्यागुप्ताशिवाय इतर कोणाशीही विवाह करणार नाही”

विद्यागुप्ताची घरची स्थिती कशी आहे तो स्वभावाने कसा आहे इत्यादी :

कळल्या शिवाय त्या कशी दायची या पेचात वनशुभाला मुलीचे मन मोडणे देखील शक्य

नव्हने म्हणून तो विद्यागुप्ताला म्हणाला-
हं पहा, विद्यागुप्त! तुम्ही बोन बिबल
सबल या बामचे एक जवळचे नातेवाईक
आण उद्या एवढ्यात येणार आहेत त्यांचा
घडला घडून तुम्हाला भी उत्तर देतो तोपर्यंत
तुम्ही आमच्या घरीच रहा " विद्यागुप्तने
त्या गोष्टीस मान्यता दिली

घनगुप्ताचा कोणी नातेवाईक आला
नाही परंतु दुसऱ्या दिवशी एक अत्यंत
वाईट बातमी घनगुप्ताच्या कानावर आली
त्याचे गलबत परदेशातून माल घेऊन येत
जसता समुद्रात बुडाले

ती बातमी कळल्यावर घनगुप्त पाबरून
वेड सप्तत्यासारखा बोलू लागला ही अक्षुण्ण
गोष्ट आपणामुळेच घडली असे वाटून घन-
गुप्ताचे मन फिरण्याची शक्यता आहे, असे
विद्यागुप्ताला वाटले. ती बातमी कळल्या
नंतर ज्या लोकांनी घनगुप्तावर विश्वास
करून मोठमोठ्या रकमा त्याच्याकडे जमा
केल्या होत्या ते त्या रकमा वसूल करायला
बडबड करू लागले. घनगुप्त संकटाला

सापडला त पाहून विद्यागुप्त घनगुप्ताला
म्हणाला "मामा! तुम्ही काळजी करण्याक
काण नाही कोणत्याही परिस्थितीत
तुमची सर्व जबाबदारी उचलायला भी
त्वार आहे तेवढी शक्ती माझ्यात आहे.
ही सर्व परिस्थिती देवाने आमच्या प्रेमाची
परीक्षा घेण्यासाठीच निर्माण केली जसावी
तुम्ही शिष्याचे मुलीच कारण नाही
माझ्याबरोबर चला"

घनगुप्ताची सर्व काळजी दूर झाली व
त्याला आनंद झाला म्हणाला-"ही सग-
वताने परीक्षा नाही घेतली तुमच्या
स्वमाचाची ओळख पटावी म्हणून मीच हे
सर्व नाटक रचलं होतं तुझं माझ्या मुलीवर
प्रेम आहे मी माझ्या पैशावर तुम्ही दृष्टी
वाटे, हे मला पहायलाच होतं."

पुढे लौकरच विद्यागुप्त आणि पद्मकलेचे
लग्न घाटामाटानं पार पडले. त्यानंतर
घनगुप्ताने आपला सवें व्यासार् विद्या-
गुप्ताच्या हाती दिला त्याचे पुढील आयुष्य
सुखाचे झाले

सारंग्याची विरक्ती

सुदर्भ नावाच्या देशात सर्व प्रकारचे
दुराचार होते अस्पृश्यता होती
अस्पृश्यांना गावाबाहेर वस्ती करून रहावे
लागं मोठमोठं हुज्रं दित्याराराबाब मुलींची
लग्नं होत नसत, अधिकारी लांच घेतल्या-
शिवाय काम करावला तयार नसत जवळ
पैसा असो किंवा नसो लोक दाह पिऊन
जिगून गावात फिरत पैशाचा चुरा होई
आणि वर प्रकृती बिघडून जाई

सुदर्भ देशात सारंग नावाचा एक थोर
देवपुत्र राहत असे देशातले व समाजातले
बुर्गुण व दुराचार जाहीसे करावयाचे
म्हणजे शिक्षणाचा प्रसार झाला पाहिले व
निरक्षरता तिमळ झाली पाहिले असं
ठरवून त्याने साक्षरतेच्या प्रसारासाठी
आणि दुराचार नष्ट व्हावे यासाठी एक
मोठी चळवळ सुरू केली अंतकांनी त्या
चळवळीचा विरोध केला, तरी त्यानं

विकड दुर्लक्ष केलं तरणांनी त्याच्या या
चळवळीचा पुस्तकार केला राजानं ती
चळवळ राबत टाकण्यासाठी प्रयत्न केला.
परंतु सैन्य राजाविरुद्ध प्रजेच्या बाजूत उभं
राहिले आणि राजाला पदच्युत केलं
सारंगानं राजपद ध्यावे अशी प्रजनं एक
मतानं आपली इच्छा प्रगट केली

परंतु सारंगला राज्यस्रोत नव्हता त्यानं
आपल्या अनुयायांपैकी सत्यकाम नावाच्या
एकाला राजा करून प्रजंतले सर्व दुराचार
दूर झालं पाहिलेत या साठी योग्य तो
प्रयत्न कर असे त्याला समजानून सांगितलं
आणि स्वतः तपश्चर्या करण्यासाठी रानात
एकत जागी राहू लागला. पंधरा वर्षे
शीटली. सुदर्भ देशात काय बदल झाला
पाहून यावे असे त्याला वाटले

सारंगने सत्यकामकडे आपल्या एका
शिष्याला पाठवून देशातली परिस्थिती

एका बाह्याची इच्छा असल्याचे कळविले. सत्यकाम आनंदाने स्वतः एक रथ तयार करवून आपल्या गुरूच्या इच्छेनाला आला. सारंगने आपल्या शिष्यांना त्याच्या गैर-हजेरीत आश्रमाची व्यवस्था समजावून सांगून सत्यकामच्या बरोबर रथात बसून निघाला.

सुदर्भ देशात सारंगचे मोठ्या उत्साहाने स्वागत झाले. सारंग पर्वटाने करीत असला सत्यकाम त्याच्या बरोबर राहिला. सारंगने तुला पहिल्याची इच्छा दर्शविली. तेथे कंबाच्या गुन्हाची त्याने चवकची केली त्यात हुंडा घेणारे, दारू पिणारे, लांच घेणारे अधिकारी आणि इतर गुन्हेगार होते.

घरून आणतात. गुन्हा करणे आणि गुन्हा करून सुटणे शक्यच नाही” सत्यकाम सुव्यवस्थेचे वर्णन करीत होता.

“हे लोक किती दिवसांपासून तुम्हात आहेत?” सारंगने विचारले.

“आपल्या सिद्धांतांनुसार मी शिक्षा तेवढी कडक वाटू नये म्हणून अशा गुन्हाच्या सहा महिन्यांपेक्षा आत्त शिक्षा करीत नाही. हे लोक एका आठवड्यापूर्वीच तुम्हात आले असामेत!” सत्यकाम म्हणाला.

सारंग दचकून म्हणाला—“इकडून आता जाऊ या.”

त्यानंतर दोघे एका मंगलकार्यालयत गेले.

या मंगलकार्यालयात लग्नासाठी लागणाऱ्या सर्व सोयी कल्प दिल्या जातात. अंतर-जातीय विवाहास प्रोत्साहन देण्यासाठी हे मंगलकार्यालय काढले आहे. या मंगल कार्यालयात सभरावर विवाह झाले आहेत. प्रत्येक अंतरजातीय विवाहाला एक हजार चराह पुरस्कार दिले जातात. बहा विवसां पूर्वीच देण एक छन्नसमारंभ...”

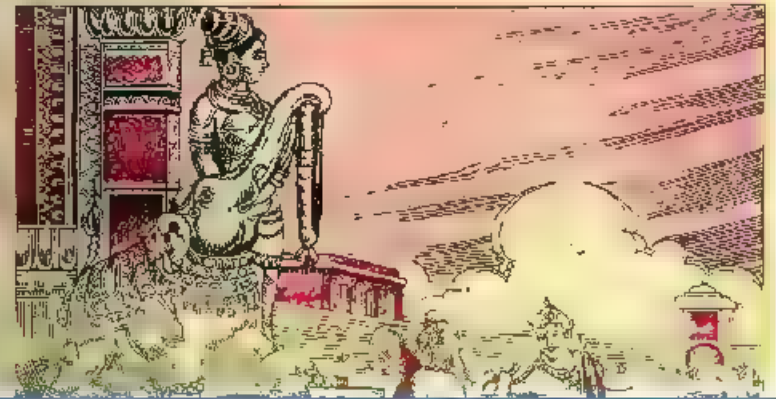
सत्यकाम उत्साहाने आपल्या या याज-नेचे वर्णन करून सांगत असता सारंगने आपले डोळे पुसले. ते खानदाभू असावेत असे सत्यकामला वाटले. तिकडून दोघे श्रीडासचल होते तिकडे गेले. तेथे पुष्कळ लोक मनक प्रकारचे मैदानी खंद खेळत होते.

‘महात्मन्! पाहिलेत आपल्या इच्छे-प्रमाणे या देशात किती लोकर हा बदल घडून आला!’ सत्यकाम म्हणाला.

‘कोणता बदल?’ सारंगने विचारले. “येथे खेळणारात उच्च वर्णीयांबरोबर खालच्या जातीतल वस्पृश्यही आहेत” सत्यकाम म्हणाला.

“ह्यांमध्ये वस्पृश्य आहेत हे तुला कसे काय कळले?” सारंगने विचारले.

‘बरेच सर्वर्ण व खवर्ण दोघांनी मिळून खेळले पाहिजे. म्हणूनच तर हे श्रीडा मैदान तयार केले आहे. अशा लोकांनी वस्पृश्यता निवारणाचा कार्यक्रम चालू आहे. दोघां-मधला फरक कट्यावा म्हणून उच्चवर्णीयांनी मिळता मजवेध आणि इतर वर्णीयांनी हिरवा

गणवेश्नं श्रारण करावा, असा नियम आहे. सत्यकामवर्णन करून सांगत होता

सारंगचे डोळे पाणवले. त्याला कोठे पाहिलं तरी दिसेनासे झालं

“उद्या आपण देशाच्या पर्यटनाला निघू या” सत्यकाम म्हणाला

“पाहिलं ते पुरे आहे. माझ्या मनातून पर्यटनाची इच्छा पार विरून गेली आहे. मी परंत जायचा विचार करतो आहे. तु मला परत पोचविण्याची तयारी कर.” सारंग म्हणाला.

“असं काय म्हणतां, गुरुदेव!” सत्यकामने आश्चर्यचकित होऊन विचारले.

“मला वाटत होते की देशात अस्पृश्य हा शब्द ऐकण्यासुद्धा मिळणार नाही प्रजेला अजून अस्पृश्यता माहीत आहे आणि अस्पृश्यांबरोबर द्विदणं फिरणं म्हणजे मोठं कार्य मानलं जातं! अंतरजातीय विवाहाला सरकार सर्फे पारितोषिक वाटली जातात म्हणजे अशा लग्नाला सामान्य मानलं नाही असाच अर्थ झाला, हुडा देजे

पाहण्यालाय येणं त्या वाचन नायकात असाप झाला नाही असच नाही का? म्हणूनच तर अशा गुन्हेगारांना शिक्षा द्यावी लागते आहे तू राजा आहेस ही गोष्ट तुझ्या लक्षात आली नाही आणि तू माझे काही कर्तव्यगारी केलीस असं समजतो आहेस। कायदे करून दुराचार बंद होणे शक्य नाही प्रजेची मने पाळतली पाहिलेत माझा सहकारी म्हणून तू शिकलास आणि जसा व्यवस्थीच्या राज्यात परिस्थिती अशी असतां, आपली कोणाच्या हाती राज्य-कारभार आला तर हो पाहून जास्त काही साधू शकेल असे नाही वाटत मला मी तुला प्रजेचा नायक म्हणून निवड केली ही माझीच चूक! एकदा चूक केली की पुन्हा चूक हातून घडणार नाही याचा काय विश्वास? म्हणून माझे मत बिटले तू, तुला आवडेल तसे राज्य कर. मी आपल्या आश्रमात परत आतो. पुन्हा सुदर्भ देशात पाऊल ठाकणार नाही.” सारंग म्हणाला

शौरस सत्त्वाशेर

सखुवाईच्या नवऱ्याला अकाळी भरन आले, तिला तीन मुलांना संभाळण्याची जबाबदारी उचलली लागली तिने कसेतरी काही दिवस काढले परंतु पीक चांगली आली नाहीत आणि तिला किंवा मुलांना मजुरीची कामे मिळणं सुद्धा अशक्य झालं.

काही काळ योंबा भार कमी साला तर पहावा, वसा विचार करून सखुवाईने मोठ्या मुलाला रंगपूरला आपल्या भावाकडे पाठविले. तिचा भाऊभावजय कोणावर उपकार करतील याची खात्री नसूनही तिने एका मुलाला संभाळणं त्यांना जे जाईल का, असा विचार करून पाठविले. एक आठवडा लोटायच्या जातं मोठा मुलगा परत आला. तेव्हा तिने विचारले- “कायदे इतका लोकर परत आलास?” त्या प्रस्नाला मुलानं उत्तर दिले- “मामीची तब्येत बरी नाही म्हणे. तिची तब्येत

सुधारल्यावर मला संहिताभर बोलावून घईत म्हणाला मामा.”

सखुवाई त्यांच्या त्या चिक्कूपणावर कूप चिडली तिचे दिवस पार कष्टाने जात होते. तांब्या, पातेल आणि इतर भांडी घरात जेवढी हांती ती विकून ती संसाराचे गाळं रेटीत होती अनिष्ट्यकाळाकडे पाहिले तर उपाखी भरण्या व्यतिरिक्त काही दिसत नव्हते ‘सखुवाईने शा खंपस आपल्या दुसऱ्या मुलाला मावाकडे पाठविले

रंगपूरला गेलेला दुसरा मुलगा तिसऱ्या दिवशी परत आला

सखुवाई मुलाला परत आलेला पाहून खूप जळफळली-“कायदे, इतक्यात परत आलास? येथे काय सायला आहे म्हणून परत आलास?” असं म्हणाली खरी, परंतु तोडावाटे त शब्द पळत्याबडल तिला पार वाईट वाटले व रडू लागली

आईचा भार थोडा तरी कमी करावा, असा विचार करून तिसरा म्हणाला— 'आई, मी मामाकडे काही विसरा राहून गेलो!' असे म्हणत तो रंगपूरला निघाला.

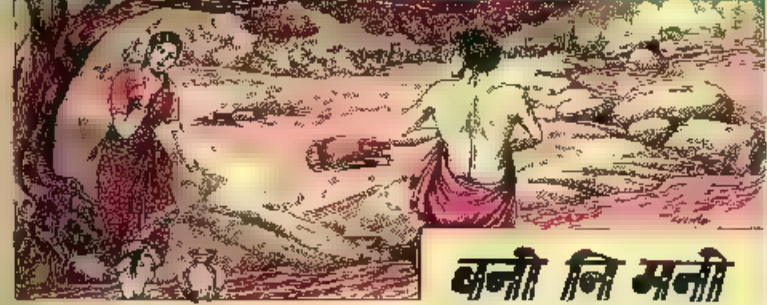
रंगपूरला पोचल्यावर तो आपल्या मामाच्या घरी गेला तेव्हा तिची मामी अन्तरसे खात होती. तिने माम्याला पाहताच अर्धदिवशी अन्तरसे झाकून ठेवले आणि तोंडावरून पदर ओढून घेऊन पडून राहिली. त्याच्या मामा म्हणाला—'पहारे बुळा! अडीकडे तुमच्या मामीची तब्येत फार बिघडून गेली आहे. सर्व काम सल्लाच करून घ्यायला आहे. तिकडे पोतातली कामं आणि घरी आपल्यावर घरची कामं! जीव नको घाटू कायला आहे!' एवढे सांगून आपली काही सांगाथला निघाला.

परंतु तेवढ्यात तिसरा म्हणाला— 'मामा, तू इतके कष्ट सहन करीत असतो मी गप्प राहून का? मी आतां जातो आपल्या गावी आणि आईला आणि दोघां मोठ्या भावांना बोलावून घेऊन येतो आई

संपन्न व घराण्यात जाऊन पाहिले आणि आम्ही तिथे बाहेरची व सोतावरची काम पाहू. तू स्वस्थपणे विश्रांती घे. वर उर येतो!

आपला हाव अशातऱ्हेने फसलेला पाहून त्याच्या मामाच्या तोंडावाट शब्दच उमटला. परंतु मामीने येणारा प्रसंग ओळखला व तोंडावरचा पदर बाजूला सरून म्हणाली 'असे वेड्यासारखे गप्प कां हो? पाहिलंत, लहान वसला तरी तुमच्या माम्याला तुमच्यावर किती दया आली ती? मला वर नाही ऐकल्याबरोबर आईला बोलावून घेऊन येतो म्हणाला! तुमच्या मनात कधी तो विचार तरी आला का? माझ्या बाजाराचं काय घेऊन वसलात? तुम्ही शेतावरची कामं पाहून घ्या, आम्ही घरातली कामं पाहून घेऊ.' असं सांगून आपल्या बांवायला सांगितलं.

आपण असा विचार, याच विचार करून सधुवाईच्या तिसऱ्या मुलाला आनंद झाला.

बनी नि मनी

लखुजी हा एका शेतकऱ्याचा मुलगा होता.

त्याच्या शेताला वर वर्षी पुराची भीती असे. म्हणून स्थान शेतीचा नाव सोडला आणि शहरात जाऊन नोकरी करायचे ठरवून शहराची वाट धरली.

गावात पाऊल टाकायच्या आधी त्यानं गावाच्या वेडीवरच्या नदीत आमोळ केली आणि घुतलंलं कपडे घेऊन निघणार, तेवढ्यात नदीवर पाणी मरायला आण घेऊन एक काळीसावळी मुलगी आली.

तो त्या शहरात पहिल्यानेच आला होता म्हणून कचेरीत नोकरी करणाऱ्या रामजी पाटलाचे घर कोठे आहे, माहीत आहे का तुला!' असे त्याने त्या काळपा-सावळ्या मुलीला विचारलं.

'रामजी पाटलांच्या घरापलीकडे दोन घरे टाकली की कामचे घर आहे. माझ नाव बनी, रामजी पाटलांची मनी माझी

मैत्रीण आहे. त्यांचे घर माझीच्या देवळाला लागूनच आहे.' असे म्हणत ती पाण्यात झगर बुडवायला वांकली, परंतु दचकून तिने घागर बाजूला ठेवली व मानवर व छातीवर हात फिरवून कापरीबाबरी झाली. 'काय झालं?' लखुजीने चकित हाऊन विचारलं.

'गळघातली माळ कोठेतरी पडल्या-सारखी वाटत आहे माझी सावत्र आई हला जिवंत राहू येणार नाही!' बनी म्हणाली. ती पावरून मेळी होती तिच्या बरोबर लखुजीने सुद्धा काठावरची जागा हुडकून पाहिली पण फायदा झाला नाही.

बनीचे पदराला डोळे पुसले व घागर भरून घेऊन हुताश मनाने घरी निघाली.

लखुजी नंतर गावात निघाला नदीच्या काठावरच्या देवळाला तोंड बांधा थांबला म्हणत तो बनीच्या शेता भाक पडला.

अजून लोकांची सेवा सुरू झाली नव्हती. तो देवळाच्या बाजूला चारच पावले चालला असेल त्याला वाटेच्या बाजूला एक सोन्याची माळ पडलेली दिसली. तीच मनीची हरवलेली माळ असावी असे समजून बटकन पाली काढून त्याने ती उचलली ती लोकर तिच्याकडे पोचली केली वर तिची सावत्र आई तिला मारहाण करणार नाही असे वाटून तो निघाला.

त्याला देवळाची खूण आठवली. उचकशी करीत तो मनीच्या घरी गेला तेव्हा तिच्या आईने मनीसमोर रासभर भांडी घासायला आणून ठेवलेली दिसली. त्याने माळ काढून

बाहेर ही. मला सापडली. हिच्या बडल मनीला काही बोलू नका. वाटेत पडली असेल!" असे म्हणत त्याने ती माळ मनीच्या सावत्र आईच्या हातात दिली

मनीच्या सावत्र आईने चर्तवशी ती घेतली व म्हणाली—"आमचा ऐवज आम्हांला पोचला!" मनी ते सर्व आश्चर्ये भंगित होऊन ऐकत पहात होती

लखुजी तेंघून रामजी पाटलांच्या घरी गेला त्याने आपल नावगांव सांगितल्यावर रामजी पाटलांनी सर्वांची विचारपूस केली आणि तुला चांगलेच काम मिळवून देण्याची खटपट करतो असे वचन दिले आणि त्याच्या जंबणाखाण्याची तयारी करायला त्यांची मुलगी मनी हिला काब ते सांगितले. मंतर रामजी कबेरीत निघून गेले. मनी लखुजीशी विशेष बोलली नाही

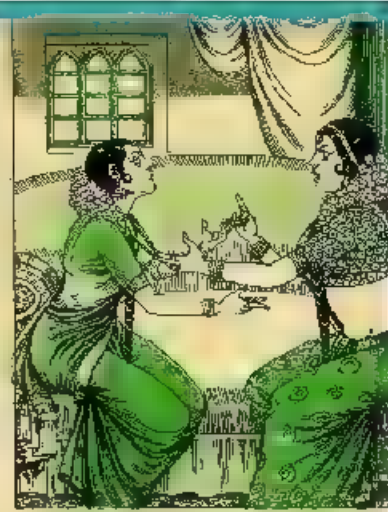
अवघ आटोपल्यावर तो बाहेर ओटीवर येऊन बसला तेवळचात मनी घाबऱ्या घाबऱ्या येऊन म्हणाली "ही माळ माझी नाही माझी माळ तुटली तव्हा मी ती पटीत ठेवून घिस्ती होती. ती गोष्ट मी विसरून गेले होते, तुम्हांला मिळालेली माळ तुम्ही परत घ्या माझ्या आईने माझा जोख घेतला तरी ही मी ठेवून घेणार नाही बरे तर अरे! माझे मला शोधत असेल."

लखुजीने मनीच्या सचोटीपणाविषयी विचार करीत माळ आपल्या पिशवीत ठेवून दिखी आणि झोपला झोपून उठला तोपर्यंत रामजी पाटील पर आले होते तेव्हा मनी घरात नव्हती; कोणत्या तरी श्रीमताच्या मुलीच्या लग्नाची तयारी चालली होती ती पहायला बंली होती.

लखुजी व रामजी बोलत बसले असता चार घिपाई आले व त्यांनी त्यांच्याबरोबर त्या श्रीमताच्या घरी चलायला लखुजीला सांगितले कारण कळले नाही, म्हणून रामजी पाटील मुद्धा बरोबर निघाले.

तेथे गेल्यावर लखुजीवर चोरीचा आरोप असल्याचे कळले. खरी घडलेली गोष्ट अशी होती

त्या श्रीमताच्या मुलीचा साखरपुडा झाला तेव्हा तिच्या हीगऱ्या साधूने आपल्या मुनेच्या गळपात एक अंकी सोन्याची माळ घातली होती ती माळ घालून ती श्रीमतीबरोबर देवदर्शनाला गेली असता परत येताना काळीखात कोणी तरी तो हार तिच्या गळ्यातून काढून घेतला. ती चोर! चोर!" म्हणून ओरडली तेव्हा चार चौथे चोराळा घरायला वावले परंतु चोर सापडला नाही ती शरिंगा असा गेल्यामुळे श्रीमताच्या

मनी तीच माळ गळ्यात घालून नवऱ्यामुलीला भेटायला आली आपली माळ ओळखून तिने मनीला विचारले तेव्हा ती म्हणाली—"बला नाही माहोत बाबा! माझा बाबाच लखुजी नावाचे कोणी लंही आले आणि त्यांनी मला ही माळ दिली"

लखुजीला चोर समजून घिपाई त्याला धरायला रामजी पाटलांच्या घरी गेले. सर्व ऐकल्यावर लखुजीला काय शाल, हे कळायला वेळ लागला नाही. आपण पिशवीत माळ ठेवली ती मनीने पाहिली आणि झोपली असता काढून घेतली तीच माळ घालून मिरवायला ती त्या श्रीमता-

“ही माळ तू मनीला दिली होतीस का?” श्रीमंताने लखुजीला विचारले.

“होय!” लखुजी म्हणाला.

“म्हणजे तुच आमच्या मुलीच्या गळघातून ती काढून घेतली होतीस नाही का?” श्रीमंताने वरढावून विचारले.

लखुजीने घडलेली सारी गोष्ट सांगितली व म्हणाला-“मी धाव सकाळी गावात आलो, काल रात्री नाही ही माळ चोराच्या हातून खाली पडली असणार. मला चाटच्या बाजूला सापडली.”

मनाचे समाधान झाल्यावर त्या श्रीमंताने लखुजीवर संशय केल्याबद्दल माफी मागितली व म्हणाला-“ही माळ मिळाली हेच आमचे, केवढं नशीब! घ्याद्याची बोलणी ऐकावी लागणार नाहीत. त्या सकटातून बाबलो! असे म्हणत लखुजी ‘नाही नाही’ म्हणत असता त्या श्रीमंताने बळजबरी करून त्याच्या हातात एक मोठी रक्कम बसोस म्हणून ठेवली.

रामजी पाटोल घरा आले व म्हणाले- लखुजी, तू माझी व मुलीचीं उर जे वाचविलीस! तुझे उपकार मी कधी विसरणार नाही. मी आपल्या मुलीचे तुझ्यालीच लग्न करून देतो.

“कृपा करा, पाटीलसाहेब! तुम्हाला माझ्यात काही चांगला गुण असल्याची खात्री पटली. परंतु मला तुमच्या मुलीची ही बाणणूक मुळीच आवडली नाही. माकी डोळे बेताची असली तरी गरिबाची वन मला जास्त आवडली. सावन आईचा जाच सहन करावा लागेल हे माहीत असून सुद्धा, ही माळ आपली नाही असे सांगून तिने ती मला परत आणून दिली. तीच माळ तुमच्या मुलीने माझ्या पिछवोतून खोसून काढून घेतली. दोघीत जो फरक आहे, तो तुम्हीच पहा. मी काही लहान थोडा धंदा करीन आणि बनीला मान्य असेल तर तिच्याशी लग्न करीन.” लखुजी म्हणाला. रामजीला बोलायला आताच उरली नाही.

म्हणींचा सल्ला

गोपदेवने बारा वर्षे बुरुगुही राहून विद्याभ्यास केला. परंतु कोणत्याही शास्त्रात प्राविध्य संपादन करू शकला नाही. त्याचे विद्याभ्यासात लक्ष कमी आहे हे ओळखून सुरूने त्याच्याकडून आयुष्यभर उपयोगी पडणाऱ्या काही उत्तमोत्तम म्हणी व लोकोक्ती पाठ करून घेतल्या होत्या.

गोपदेव विद्याभ्यास संपवून घरी आलेला पाहून गावकरी वृष झाले, परंतु त्याने काय करावे हे त्याला कळत नव्हते व कोणालाही कळत नव्हते. कारण कोणता उद्योग करवा किंवा काम करावे या संबंधी विचार करण्यालायक त्याला शिक्षण मिळालेच नव्हते. परंतु त्याने ज्या म्हणी व लोकोक्ती समजून पाठ केल्या होत्या त्या सांगून तो गावकऱ्यांना उत्तम सल्लामात्र देऊ लागला. परंतु द्रव्याज्जेन करण्यालायक त्याला काही

काम येत नाही, याबद्दल त्याच्या आई-वडिलांना वाईट वाटे.

लखुजी एक चांगला शंतकरी होता तो आपल्या शेतात बांगले पीक काढी. त्याने पुष्कळ पैसे जमविले होते. त्याच्या बायकोने दागिने कपड्यासाठी हट्ट केला. असे प्रश्न उद्भवले की लाक गोपदेवच्या सत्ता व्यायला येत, तेव्हा लखुजीने सुद्धा गोपदेवचा सल्ला विचारला.

“तुझ्या बायकोच्या इच्छाप्रमाणे कर श्रीमती! मिराविण्यासाठी लावलेले वन आपल्यासाठी उपयोगी पडते.” असे सांगून गोपदेवने लखुजीला सल्ला दिली.

लखुजीने गोपदेवच्या सल्ल्याप्रमाणे बायकोला सोन्याचे दागिने करून दिले. त्याच्यानंतर दोनच महिन्यांनी एकाएकी लखुजीच्या घराला आग लागली आणि त्यात त्याचे सर्वस्व भरम झाले. अगावरच्या

कपटधानिची लखुजी आणि बायको व मुले घराबाहेर आली होती म्हणून वाचली. बायकोच्या अमावरण्या दागिन्यांचा त्या सक्कल फार उपयोग झाला. ते विकून लखुजीने लहानसे ठुमकार मोपडे बांधले.

गोपदेवच्या सल्ल्यामुळे लखुजी बाचल्याचे कळल्यावर गावकरी मंडळी व खेजार गावचे लोक त्यांच्या समोरच प्रबल घेऊन गोपदेवकड येऊ लागले. त्यांचे प्रश्न सुटतही आणि काही लोक गोपदेवला त्याबद्दल काही तरी ब्रवीसही देत. तरी त्याला भिडकतीपेक्षा कीर्तीच जास्त मिळाली.

एकदा त्या देशाच्या राजाच्या एका मांडलिक राजाने आपल्या भालकाविरूद्ध बंड केलं. राजा एक छोटेलानी सैन्य घेऊन त्या मांडलिक राजाचे पारिपत्य करायला निघाला. वाटेत गोपदेव शही त्या गावच्या प्रमुखांबरोबर गोपदेवला भेटला राजाने त्या वेळी तो बंडखोराचा पाडाव करण्यासाठी जात असल्याचे सांगून गोपदेवचा सल्ला विचारला.

गोपदेव म्हणाला— राजा! बरोच साप असला तरी जाड बांडक्याने त्याला मारलं. असे म्हणतात म्हणून आपण आपली थोडे सैन्य घेऊन जाण बरे?"

राजाने आपली काही सैन्य पाठवावे असे सांगून राजधानीला दूत पाठविला. राजा त्याच्या बरोबर जे थोडे सैन्य होते त्या सैन्यानिशी पुढे गेला राजाकडे वसलेल्या सैन्याविषयी हेरांकडून त्या मांडलिक राजाला माहिती कळली होती म्हणून तो त्या वेताने सैन्य घेऊन मुडाला आला. त्या मांडलिक राजासमोर राजाला टिकाव बरणे शक्य नव्हते आणि पळ काढण्याची वेळ येऊन ठेवली. ऐन समयी राजधानीकडून कुमक आली. त्यामुळे मांडलिक राजाची गाळण उडून गेली व त्याने पळ काढला.

राजाने राजधानीला परतल्यावर विज-योत्सव साजरा केला. त्याने गोपदेवला वादरपूर्वक बोलावून त्याला आपला एक प्रमुख सल्लागार म्हणून नेमले.

निरर्थक काम

एक राजा पर्यटन करीत एका होंगकळ प्रदेशात आला. त्याच विषयी त्याचा बांडवस होता त्याच्या राज्यातली प्रजा तत्कालीन वेळी राज्याच्या सत्कारार्थ जमली. त्यावेळी एक रानटी जातीचा माणूस आला आणि एका सम्वी मुनीने दिलेला नजरप्या आणून राजाला सावर केला त्यात थोडी भावी एका मळक्याब थोड पाणी, काही वनव पीटे, थोडपाचे केस आणि एक बायल होता.

राजाचे एक धैली भरून सुवर्णमुद्रा घेतल्या आणि लड्डूटव त्या मुनीच्या आघसात घेता आणि ती धैली मुनीच्या समोर ठेवून नमस्कार केला मुनीने त्याला फक्त हात लावला व म्हणाला— "हा भवेष्टातीस प्रजेच्या हितासाठी हे खन कर्ष कर."

ते कळल्यावर बोजारच्या गावातला एका जोनी मणसाचे एका बाटोवयात काही काटक्या, वेष्ट, बाळगेले गवत एक दारुची बाटळी ठेवून ते गाढोडे नजरप्या म्हणून राजाला दिले.

"माचा अर्थ काय?" राजाचे गाढोडे उघडून विचारले

"मुनीने पाठविलेल्या नजरप्याचा अर्थ नाही विचारलात महाराज?" लोभी म्हणाला

"त्याचा अर्थ मला कळला जमीन व पशुची बायल वसावं, दगडाने कित्ये बांधवेल, थोडेबाराचे सैन्य उभे करवं, मारळाच्या कवडीसारख्या कठीर धोकाशी कठोरपणाने बाणने तरी झालेल्या खोबऱ्यासारखे मऊ व नरेंव बापलं हृदय राखावं, असा मुनीश्वरांनी मला काशीनंद दिला होता तुम्हा मणसाच्या अर्थ कळला नाही." राजा म्हणाला त्या मणसाने राजाचे पाय धरून क्षमा मागितली

अज्ञात कवी

श्रीधुर नावाच्या गावी राजशेखर नावाचा एक अज्ञात कवी रहात असे. तो कविता करी ती स्वतःच्या प्रतिभेमुळे सहजी करी. परंतु त्याला स्वतःला बापल्या प्रतिभेची जाणीव नव्हती, त्याने वहा वर्षे सतत ग्रंथालय करून एक महाकाव्य लिहून काढले आणि ते फसे आहे हे पाहून मत देण्यासाठी नागभूषण नावाच्या एका सुप्रसिद्ध कवीकडे घेऊन गेला आणि त्या कवीला म्हणाला-

“कविवर्य, मी हे काव्य रचले आहे. यात काव्य लक्षणं काय आहेत ती आपणच पहा. आपण समस आहां आणि प्रोत्साहन दिलंत तर पुढे आपली असेच काळज लिहावे, असा विचार करतो आहे. यश काव्य असे काहीच नसल तर हा नाद सोडून दुसरा काही उद्योग करीन” राजशेखर नागभूषण कवीला म्हणाला.

नागभूषण कवीने ते काव्य बरवळून घालून पाहिले व राजशेखरची प्रतिभा पाहून थक्क झाला. कारण राजशेखर सामान्य कविता तरी लिहू शकत ही गोष्ट कोणाला त्यापूर्वी माहीत नव्हती, मग इतके उत्तम काव्य तो लिहू शकतो याची कल्पना कोण करणार? ते काव्य बोकल त्याच्या मदतीने राजाच्या दरबारात मान मिळविण्याचा दुष्ट विचार नागभूषणा मनात आला. म्हणून तो राजशेखरला आपल्या पांडित्याचा तोरा दाखवीत म्हणाला-

“जर लक्षपूर्वक पावस पाहिल, मग आपलं मत सांगत. दोन आठवड्यांनंतर येऊन भेट.” असे सांगून त्याने राजशेखरला निरोप दिला आणि त्या काव्याची नक्कल स्वतःच्या हस्ताक्षराने लिहून काढली.

दोन आठवड्यांनी राजशेखरने येऊन विचारले-“कसे वाटले माझे काव्य? आतापर्यंत वाचून झालं असेल?”

नागभूषण आश्चर्याचा आवाज आणून म्हणाला-“काव्य? कोणते काव्य?”

“दोन आठवड्यांपूर्वी मी स्वतः घेऊन, दहा वर्षे मेहनत करून लिहिलंलं काव्य आपलं मत कळवत म्हणून वाचून सांगण्यासाठी विनंती केली होती आपणाजवळ? आपण ते ठेवून बसत होत, आठवत नाही का?” राजशेखरने विचारलं.

“तुम्ही स्वतः तर पाहिलं नाही? तुम्ही मला कोपतेही काव्य काहीही दिलंलं नाही तेव्हा त्या विषयी काही बोलण्याची गरज नाही.” असे सांगून नागभूषणने दटावलं.

“तुम्ही इतके मोठे कवी आहां आणि आपल्या घारख्या घुसण्या कवीशी असा अन्याय करणे आपणांस शोभत नाही”

राजशेखर म्हणाला

“तुम्ही मला काव्य दिलं म्हणतां त्याला काही तुरावा? त्यावेळी तुमचा कोणी बंध होता का? मी खोद बोलत असत तर तो आणुस तरी खर काय ते सांगेल.”

नागभूषण म्हणाला

“दुसरे कोणी नव्हते?” राजशेखर म्हणाला

“तरसण तुमच्या म्हणण्यावर कसा कोण विश्वास करणार? मेहरबानी करा आणि आल्या बाटने जाऊ लागा!” नागभूषण म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी राजशेखर कवी रंग-भूपाल महाराजांच्या दरबाराल गेला आणि त्याने आपले गान्हाणे निवेदन करून सांगितले. राजाने सहानुभूतीपूर्वक सर्व ऐकून घेऊन आपल्या नोकरांना पाठवून नागभूषण कवीला बोलावून घेतले. नागभूषण आपली प्रत घेऊन दरबारात हजर झाला.

रंगभूपाल राजाने काव्य आणि नागभूषणचे हस्ताक्षर जुळवून पाहिले व एक सारखे असल्याचे त्याला दिसले.

“महाराज माझे काव्य यांनी दोन आठवडे स्वतःकडे ठेवून घेतले होते. यांनी त्याची नमकल उतरविली असावी.” राजशेखर म्हणाला.

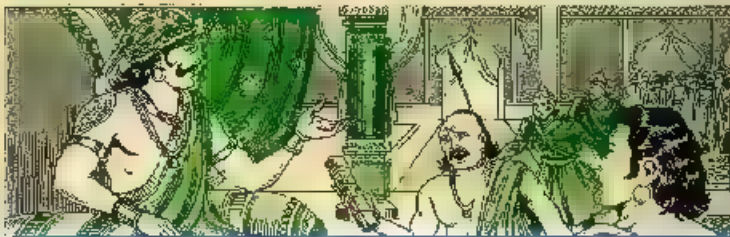
राजाने सुरवातीची काही पाने वाचून काव्य श्री रामचंद्राला समर्पित केले असल्याचे पाहिले व म्हणाला—“कवीनो! हे काव्य तुम्हां दोघांपैकी कोणी रचले हे सामण कळीत आहे. परंतु तुम्हां दोघांपैकी कोणी मला हे काव्य समर्पित करायला तयार असेल त्याचा दरबारात मो सत्कार करित

लेगचे नागभूषण म्हणाला—“हाय महाराज! आपल्या सारख्यांनी विचारल्यावर नाही म्हणत का मी?”

“तुमचा काय विचार आहे?” राजाने राजशेखर कवीला विचारले.

“क्षमा करावी, महाराज! मी आपले इष्टदेवत श्रीरामचंद्र याला ते काव्य समर्पित केले आहे ते दरबारात वाचून पारितोषिक मिळविण्याच्या हेतूने ते मी लिहिलेले नाही मला कीर्तीची भूकही नाही.” राजशेखर निःसकोचपण म्हणाला.

हे उत्तर ऐकून राजाला फार आनंद झाला. त्याने नागभूषणला कैद करून तुरुंगात ठेवण्याची शिष्यायाना आज्ञा केली. नागभूषण जाबरून गेला आणि राजाचे पाय घळून आपला अपराध मान्य करून त्याने राजाची क्षमा मागितली. राजाने त्याची चांगली कागजवाडणी करून क्षमा केली आणि दरबारात राजशेखरचा सत्कार केला.

बिंग बाहेर आले

एका गावात एक मांत्रिक रहात असे. सरोखरी त्याला सत्तकाशी मुलींच माहिती नव्हती. तरी त्याला सत्तकाशीचे सौंग चांगले करता येत होते. म्हणून भोळ्याभाबड्या लोकांना फसवून तो त्यांना अथ दाखवी व त्यांच्याकडून पैसे उकळून आपला खर्च चालवी.

त्याच गावात प्रभाकर नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. त्याचा सनातनांजल निरमलच नव्हता. त्या लबाड मांत्रिकाचे बिंग काहीतरी उपाय करून बाहेर आणायचे त्याने मनाशी ठरविले.

एके दिवशी तो मांत्रिक गावातल्या इतर लोकांकडे जाऊन शिवा मागे तसा प्रभाकरकडे येऊन त्राहळ काढ, तेल वगैरे शिवा मागायला आला.

तो मांत्रिक मागायला आला होता. शीकच, परंतु त्याच्या बोलण्याची रीत

वगैरे अशी होती की त्याचा सर्वच बाहेर दिसे तो पाहून प्रभाकरला अर्थकर राग आला. तो मांत्रिकाला म्हणाला—“सहा महिन्याकरिता पाहिजे का तुला. एका वेळेचा मुद्दा मिळणार नाही. लबाडा, तू गरीब भोळ्या भावड्या लोकांना फसवून वेसे उकळतो आहेस आणि पाळासारखा गावभर भटकतो आहेस पाय काढतोस की घबरेल देऊन बाहेर काडू?”

मांत्रिक पोटासुद्धा व कपरांत व घनकावून म्हणाला—“अजून तू मला ओळखलेले दिसत नाहीस पोरा! तर मग पहा, उद्या या वेळपर्यंत तुझी काय गत करून टाकली ती.” या संवादात नेहमीच्या संवधीप्रमाणे भीली दाखवून हातातली काठी आपटीत ठेवून निघून गेला.

प्रभाकर पुष्कळ दिवसांपासून ज्या संघीची वाट पहात होता, ती स्वतः होऊन

बालून जाली तो अशक्या चार मित्रांना भेटला आणि त्या मांत्रिकांचे विंग कसे वाहेर आणायचे. शेवटी युक्ती योजली त्याच्या मित्रांना त्याने योजलेली युक्ती पसंत पडली

दुसऱ्या दिवशी सकाळी प्रभाकर जमिनीवर पडून तडकडू लायला दोनदा ओकलाही गंजार पाजारच्या मंडळींनी येऊन विचारले- "हे काय रे?" तेव्हा प्रभाकरचे मित्र म्हणाले- "हे सर्व त्या मांत्रिकांचे काम आहे त्यालाच आणून प्रभाकराचा इलाज करायला सांगितले पाहिजे

गंजारजण मांत्रिकाकड घावलं म्हणाले- 'तू त्या मुलावर काही मंत्रविज्ञ टाकला आहेस घाटत. तो ओकतो आहे येऊन काय तो इलाज कर."

मांत्रिक एठित म्हणाला "ज्याच कर्म त्याने भोगावं, मी कशाला मध्ये पडू?"

"तुझ्यावर काहीच जबाबदारी नाही म्हणतोस का? मग उभा पहा, काम करतो ते असे तू का धमकावले होतेस त्याला?"

विचारत प्रभाकरचे मित्र त्या मांत्रिकाला बडबू लागले

मांत्रिक धांवतून गला व गयावया करीत म्हणाला "बाबांनो! मी तसल काही एक पापकर्म केले नाही मला कोणताही मंत्र येत नाही त्याला बीती दाखविण्यासाठी तस म्हटलं होतं. मला सोडा"

इतक्यात प्रभाकर स्वतःच तिकड आला "तु म्हणतो आहेस ते खरब का की तुला काही मंत्रजिण येत नाही? मग मंत्रसक्ती असल्याचे सांगून तू लोकांना कां फसवीत आलास? एवढ्याच साठी, तुझे डोक ताळयावर आणण्याच्या हेतूनेच आम्ही तुला हा घडा दिला आहे यापुढे भवाचे नाव काढलेस तर पहा, उभा चिरून तुला पुरून टाकू!" या शब्दात मांत्रिकाला प्रभाकरने धमकावले

ती बातमी 'हां हा' म्हणता गावभरच नव्हे, शेजारच्या गावांतही पसरली. त्यापुढ त्या मांत्रिकाचा श्रास कायमचा बंद झाला

मणिपूर राज्याचा अधिपती मणिध्वज हा एक शूर व पराक्रमी शिवभक्त होता त्याने शंकर वेळा स्वतःच्या देहाची आतुरी यज्ञकुंडात दिली आणि दहा वेळा स्वतःचे डोके शंकराला धाडिले असे उद्य प्रत करून त्याने शंकराकडून अनेकानेक वर प्राप्त करून एक घोर शिवभक्त म्हणून घोर कीर्ती संपादन केली होती

शंकराचे विशाल मणिध्वजाने आवाहन करलाच येई व क्षणुचा संहार, करून परत जाई. शंकराचे पाशुपत वस्त्रसुद्धा त्याच्या इच्छानुरूप वागे. किंवहुता त्याने इच्छित्यास स्वतः शंकर पाठीशी येऊन उभा राही. अशा वरदेखील मणिध्वजने मिळविला होता शिवरूपाने तो अजिंक्य असल्याचा

आणि स्वतः शंकर आपल्या रक्षणाला सर्वदा हजर असल्याबद्दलचा त्याला गर्व नव्हता होता

शंकराला सोडून दतर देवांची आराधनां करणाऱ्यांना व अर्भमताबलबी लोकांना त्याने देसाबाहेर हाकलून दिले होते. एका शंकराच्या देवालयाशिवाय इतर देवांची देवळे त्याने पाडून टाकविली होती. मणिध्वजाच्या अत्याचारांमुळे पावरलेली प्रजा अयोध्येला श्रीरामाच्या आश्रयाला येऊन राहू लागली होती मणिध्वजाचा काळ संपत आला असल्याचे सांगून श्रीराम त्या गरीब प्रजेच्या मनाने समाधान करी तोपर्यंत तो शरणाधी प्रजेने अयोध्येला रक्षण करी

रामाच्या अश्वमेधयज्ञाचा घोडा स्वच्छंदपणे विहार करीत मणिपूरची हद्द ओलांडून मणिपूरच्या राज्यात शिरला ते पाहून मणिष्वजाने त्याला पकडून मणिपूर येथे आपल्या तबोल्यात बांधून ठेविले.

घोड्याला सोडून रामाशी सख्य कर, वसा निरोप दूतांकरवी लक्ष्मणाने मणिष्वजाकडे पाठविला. मणिष्वजाने तो निरोप ऐकून त्याप्रमाणे वागण्याचे तर सोडाच उलट त्रिशूल तापवून हुताच्या पाठीवर ठाण विले आणि त्याच्या ओंकारावर जोजळ भरून अस्त्र टाकून त्याच्या करवी परत निरोप पाठविला—“रावण इत्यादी

मी मेरवासमोर बली देऊन रामान केलेल्या त्या पापाने त्याला प्रायश्चित्त देणार आहे. कोटपावधी राम आले तरी सत्ता त्यांची पूर्वी नाही. मी त्रिशूल तापवून त्याचे पट्टे त्यांच्या पाठीवर ओढून पाठवीन.”

तो निरोप ऐकून मुद्राक्षिवाय खोवा सोडवून आणणे खावय आहे, असे लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न तिघांनी वाटले. आता युद्ध होणार असे ठरवून भरताने रावण-जन्मासारखे मुद्राचे त्रिग कुंकले, दवादिवा त्या आवाजाने निनादल्या. तिकडे शत्रुघ्नाने सुवर्णन तन्त्रसारखे नक्ष सोडले. सहजमुख शेषनामाच्या फुल्लारासारखा कुड होऊन लक्ष्मणाने आपले प्रचंड धनुष्य घेऊन शरवृष्टी सुरू केली. एकाएकी झालेल्या या हल्ल्यासमोर उभे राहणे मणिष्वजाला शक्य झाले नाही. तेव्हा त्याने शंकराच्या त्रिशूलाचे आवाहन केले.

तेव्हा मणिष्वजाने बांधलेल्या शंकराच्या देवळातून विजेसारखा लक्ष्म प्रकाश पाहून बीज पडावी तसा जावाज करीत त्रिशूल लक्ष्मणावर चालून गेले. अगदी एन वेळी हनुमान त्या त्रिशूलाच्या व लक्ष्मणाच्या मध्यांमध आडवा होऊन उभा राहिला. त्याने, हुती खोडने ऊस तोडून टाकण्यासाठी

असलला त्रिशूल डाव्या हाताने धरून शंकरासारखेच शरव रूप धारण केले.

मणिष्वजाला भ्रम झाला की स्वतः शंकराचे त्याच्या मदतीला घावून आला आहे. तो त्याला भक्तिपूर्वक हात जोडून नमस्कार करू लागला. ते पाहून हनुमान स्मित करून मणिष्वजाला म्हणाला—“अरे, शिवभक्ता! मी शंकर नाही! मी एक मानर आहे, हनुवंत! रामचा दास!” अस म्हणत त्याने गदा उचलली आणि मणिष्वजाला बोलावून पलीकडे गेला.

मणिष्वज हनुमानाची गदा डोक्यात घडते की काय या भीतीने दूर पळत गेला व हनुमानाला पाहताच भीतीने त्याचा चेहरा पांढरा पडू पडला. हनुमानाच्या

डोक्यावरचे लाव लांब केस प्राच्यामुळे उडत होते. त्याचे डोळे जमनीच्या गोळ्यासारखे रखरखीत दिसत होते. एका हाताने त्रिशूल जमिनीवर ठेवून उभे करून प्रत्यक्ष महाबेवासाखा हनुमान उभा होता. आता आपली सुटका नाही, आपण मरणार असे वाटून मणिष्वजाने तत्क्षण पाशुपतास्त्राचे स्मरण केले. ते हातात घेताच धनुष्यावर ठेवून त्याने ते हनुमानावर सोबलं.

त्या पाशुपतास्त्राच्या उज्जतेने जवळपासचा प्रदेश जळू लागला. लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न आणि त्यांचे सर्व सैन्य तो ताप सहन न झाल्यामुळे बेगुन होऊन जागण्या आगी पडले. हनुमान रामनामाचा जप करीत स्वतःची छाती उचवून त्या अस्त्राला

साधोरा गेला. पाशुपतास्त्र हनुमंताच्या हृदयाला स्पर्श करून पुरा होऊन त्यातून लीन झाले. हनुमंताने मणिध्वजाचा रत्न गटेने त्रोटून चूरचूर करून टाकला. नंतर मणिध्वजाला ठार करायला पुढे गेला. मणिध्वज मृत्युभयाने समोरून पळून गेला आणि शंकराच्या देवळात जाऊन शिव-लिंगावर डोके आपटून ओरडून शंकराचा धावा करू लागला-“हुरहुर महादेवा! धांव आणि मला वाचव!”

त्यावेळी शिवलिंगातून आवाज आला-“हे काय रे, मणिध्वजा! कोटधावधी राम जाळे तरी मला श्वांभी बर्बा नाही घृणाला होतास! रामाचा एकटा दास आला आहे

त्याला तू तोंड देऊ शकला नाहीस? जा, बुद्ध कर, तुझ्या माठीशी मी आहे!”

दिलेल्या वरप्रमाणे नंदीवाहनावर बसून शंकर रणांगणावर मणिध्वजाच्या मंत्रांला धावला हनुमान शंकराला म्हणाला “मी तुलासुद्धा मिणार नाही. खबरदार!” म्हणत हनुमानाने सिंह गर्जना केली आणि शंकरावर चालून गेला. नंदी शंकराला पाठीवरून खाली टाकून पळून गेला.

शंकर स्वतःला सापळून हनुमंताला म्हणाला-“तू माझे विशूल धरले आहेस. पाशुपतास्त्र स्वतः मध्ये लीन करून देतले आहेस, एवढे मोठे कार्य एका विष्णूलाच शक्य आहे. तू विष्णू आहेस की विष्णुभक्त आहेस? कोण आहेस तू?”

“तुमच्या देवांशी माझा काही संबंध नाही. मानव देहधारी रामावर माझा विश्वास आहे. मी भाकड असलो तरी तो मानव देहधारीच माझा देव आहे. भाकडां-सारखीच माती बुडीसुद्धा अतंत चंचलच आहे. तरी मी एकाग्रबुद्धीने एका मानवोत्तमानवर आपले चित्त लावले आणि अपार शक्ती प्राप्त केली आणि लाहस व पशुक्रम करू शकलो. याला भक्ती म्हटले काय किंवा लक्ष्यसाधना म्हटले काय एकच! लोक कल्याणासाठी मानवाने मारभिलेला अस्वमेध मज्ज बालू आहे. तो धांवविण्याची

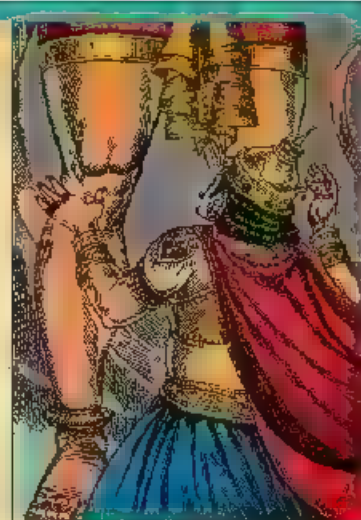
शक्ती कोणत्याही देवाच्या भक्तीत नाही. भक्त म्हणून स्वतःला म्हणविणारा मणिध्वज हा काय अत्याचार करतो आहे? अशा अत्याचारी व स्वार्थी भक्तांचा मध्तीला धावणारा देव असू शकेल का?” असे म्हणत हनुमंताने वषादिकांना दवागदा हलवून सोडणारी गर्जना केली.

ते ऐकून शंकर स्मित करून आणि क्रोध नष्टता तरी क्रीडाचा आव आणून म्हणाला-“मी कपाळातला तिसरा नेत्र उघडतो आहे खबरदार!”

“लौकर उघड! तुझ्या भक्ताचे डोळे उघडतील!” हनुमान म्हणाला.

शंकराने आपला तिसरा डोळा उघडल्या-बरोबर प्रलयाग्नीच्या ज्वाळा हनुमानाच्या दिशेने जाऊ लागल्या. हनुमानाने उजवा हात पुढे करून अग्नीला सुठीत धरून शंकरातून हलाहल विष प्याले होते तसा तो अग्नी तोंडात टाकून मिळून टाकला.

शंकर मणिध्वजाकडे पाहून म्हणाला-“हे सर्व तू पाहिलेस ना? आता मी करण्या-सारखे काही उरलेच नाही हनुमान आगखी कोणी लसून माझे आत्मस्वरूपच आहे. माझा अश धऊन त्याचा अवतार झाला आहे. म्हणून त्याच्यात माझ्या सर्व शक्ती लीन झाल्या. त्याच्याजवळ भक्ती म्हणजे काय हे-

मध्यंतरी जो वेळ मिळाला तेवढ्यात हनुमानाने उडाय करून दोण गिरीवरून मजीवनी बूटी आणली आणि देवुद्ध होऊन पडलेल्या लक्ष्मण, भरत, शत्रुघ्न आणि त्यांच्या सैन्याला सुद्धीवर आणले.

देवूट मणिध्वजाचे डोळे उघडले. तो हनुमंतासमोर गुडगे टेकून बसला व ओंजळ पुढे करून प्राणभिक्षा मागू लागला. हनुमान त्याला म्हणाला-“मणिध्वजा! तुझ्या स्वार्थामुळे तुझी भक्ती किती निरप-योगी झाली हे तू प्रत्यक्ष पाहिलेच आहेस! स्वतःच्या स्वार्थासाठी शंकराच्या भक्तीचा असा दुरुपयोग करता कामा नये. ती भक्ती

ईश्वराची कृपा प्राप्त करणे हीच खरी नक्ती! तुझ्यासारख्यांमळे देवांचे महात्म्य मुळा जाते. अशा स्वाची भक्तांमळे आणि निविष्टांमळे चांगलेचालले लोकमुळा अवलून जातात. आतां तुझे अज्ञान दूर झाले. म्हणून तू द्वेष करण्याचे सोडून सर्वाभूती परमेश्वर वरसे मानून आपल्या प्रजेला सुखी ठेवण्याचे शत हे.”

तेव्हा मणिध्वज नम्रपणे म्हणाला— “प्रभो, जांबनेया! गवे घुरघुर होऊन नेल्याशिवाय ज्ञानोदय होत नाही. माझी दुर्बल धमेड काढून टाकण्याच्या हेतूनेच शंकराने मी मागितला तो वर दिला असे ज्ञानां मागण्या लक्षणात आले. मी गर्वाने

पक्षाचा घोडा घेऊन बांधला त्याचा मला लाभच झाला. मला ज्ञानप्राप्ती झाली ही सर्वे त्या श्रीरामचंद्राचीच कृपा, असे मी मानतो. मी स्वतः रामाकडे जाऊन त्याची क्षमा मागतो आणि मला आपला एक प्रातःकलन जे असे त्याच्याजवळ मागणे मागतो.” असे सांगून मणिध्वजाने यज्ञाचा घोडा धाणून लक्ष्मणाला नम्रपणे दिला.

घोडशाला पुन्हा स्वच्छेवपणे किहार करायला सोडून सर्वे त्याच्या माठोपाठ निघाले. मणिध्वजाने त्या सर्वांना आनंदाने निरोप दिला.

मणिध्वजाला शुभा व शोभा वशा दोन अत्यंत सुंदर मुली होत्या. त्या जुळपाच होत्या. त्यांना बरोबर घेऊन मणिध्वज जन्मल्या अंबोव्हेला गेला. तेथे रामाला भेटून त्याने रामाची क्षमा मागितली. रामाने मणिध्वजाचा आपल्या एका मित्रासारखा आतिथ्यसत्कार केला. नंतर मणिध्वजाने आपल्या दोघां मुलींचा लवकुशांबरोबर विवाह करून घेऊन रघुवंशाशी आपले नाते जोडून प्यावे अशी रामाजवळ विनंती केली. रामाने ते मान्य केले आणि ब्रह्मरूप पन्न पुरा साल्यावर हा लग्न समारंभ करू, वसे वचन दिले. मणिध्वजाने ज्यांना राज्या-मागेर जाऊलत तिले होते व ते रामाच्या

आजमाला येऊन अयोध्येला राहू लागले होते त्या सर्वांना ज्ञानपूर्वक आपल्या राज्यात बोलावून नेले. त्यानंतर मणिध्वज प्रजेचे हित तोच शिवाची आराधना आणि प्रजेची सेवा हीच शिवभक्ती असे मानून राज्य करू लागला.

रामाच्या यज्ञाचा घोडा पूर्वेकडून दक्षिणेकडे आणि पश्चिमेकडील अनेक देशात फिरत स्वच्छंदपणे अयोध्येला परतला. अश्वमेध यज्ञ पूर्ण होण्याच्या शुभप्रसंगी किष्किवेहून सुग्रीवादि कानर वीर, लंकेहून विभीषण आदि राक्षस वीर, मणिपूरहून मणिध्वज आणि अनेक देशांचे राजे मोठमोठे नजराणे घेऊन अयोध्येला आले. विभीषण कित्येक गावचा भरून मोती व पावळी घेऊन आला होता. सुग्रीव हिरे व सोने घेऊन आला होता. मणिध्वज गडद, पांखू व लालमणि आणि रेसमोवस्त्रे घेऊन आला होता. इतर राजे चांदी सोन्याची पावे घेऊन आले होते. त्यांनी रामाचा सजिना भरून गेला.

लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न निरानराळ्या देवात स्वागत समारंभ उपभोगून दिग्विजय करीत सैन्यासह अयोध्येला पोचले. त्यांच्या पाठीमागून हनुमान, भारद्वाज, गौतम, अत्री, अगस्त्य वगैरे ऋषी आले. रामाला अस्त्र विद्या शिकवून देणारे गुरु विश्वामित्र यांना रामाने विशेष निमंत्रण. पाठवून बोलावून घेतले होते.

अश्वमेध यज्ञ राहामाटाने पूर्ण झाला. रामाने वनवाप्य परोपरी वाटले. राजधानीतल्या सर्व साध्वी स्त्रियांना रस्तेहार व शगदागिने देण्यात आले. प्रजेच्या हिताची कामे करणाऱ्या अधिकाऱ्यांना अनेक मूल्यवान उपहार देऊन रामाने त्यांना सत्कार केला.

त्यानंतर सर्व मणिध्वजाच्या आमंत्रणाला मान देऊन मणिपूरला गेले. मणिपूरला कुशाक्षी शुभाचा आणि लवक्षी शोभाचा विवाह आनंदाने व उत्साहाने पार पडला. विवाह प्रसंगी मणिध्वजाने आपले सर्व राज्य लवकुशांना येत म्हणून दिले. त्यानंतर स्थाने वानप्रस्थाश्रमात प्रवेश केला.

राक्षस रूप पावलेला राजा

सहस्रावधी वर्षांपूर्वी सीतास नावाचा एक राजा अरध्यमानाचे श्वासत असतां सघोरुम जन्मी नावाचा एक तपस्वी येत बसलेला दिसला.

"श्री राजा बाहेर बाजूला हो!" सीतास म्हणाला. "तूच एका तपस्व्याला वाट कां देऊ नयेस?" शक्तीने विचारले. राजाने संतापून त्या तपस्व्याला धूप ठोकले.

"राजा तर नाहीच नाही, मानस म्हणून राहण्याची बायकीतुझा तुम्याच नाही. स राक्षस हो!" असा जक्तीने त्याला जाप दिला.

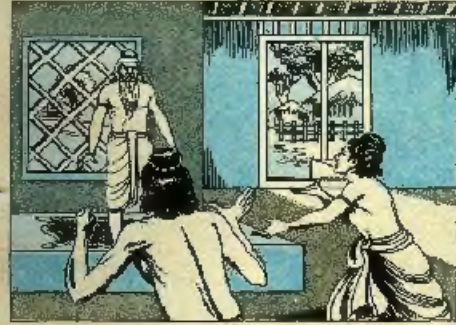

आशावरणा एक प्रेक्षारक्षक तो तोय ऐकून राजाच्या मानेवर बसला. राजा त्याचे काही करू शकला नाही.

राजाचा राग तेवढ्यावर तोय झाला नाही, अरण्यात गल्लीचे संभर भाऊ रहात होते. सीवासाने त्यांचा बोध काढून ऐकेक करून त्यांनाही मिळून आनले.

तो धडू लागला त्याचं तोंड भयंकर रक्त धारण करू लागलं. तो अरण्यातील एका कुटीरसमोर येऊन पोचला, तोपर्यंत तो राखत आला होता.

गल्ली व त्याचे हे भाऊ वशिष्ठ ऋषींचेच पुत्र होते. आपल्या मुलांशी तो दुर्गंत झाल्याचे कळल्यावर वशिष्ठांनी आप्तहत्या करण्याचे ठरविले.

तो आत्मन आणखी इतर कोणाचा नसून, गल्लीचाच होता. राजाच्या झालेल्या सीवासाने गल्लीला खरून मिळून टाकले.

आत्महत्या करून घेण्यासाठी त्यांनी एका नवीत उबो टाकली. ही नदी लगेच अवधारा होऊन वाहू लागली. व वशिष्ठांना बुडण्या इतकेमुद्दा गाची पिळाल नाही. त्या नदीचे नाव 'भारत' झाले.

वशिष्ठांनी पोहता येऊ नये खासाडी हात बांधून घेऊन आपली एका नदीत उभी मारली. परंतु नदीतल्या वेवटेने होतासा बांधलेली बोरी सोडून त्यांना 'किनाऱ्यावर' उकलले. त्या नदीवर "विभाषा" हे नांव मिळाले.

वशिष्ठजीची बरी परत येत असतां त्यांना पाडीमावून कोणीतरी वेदपाठ करीत येत असल्याचे ऐकू लागे. त्यांनी वेळून पाहिले. तेव्हा शक्तीची बायको येत असलेली त्यांना दिसली. तिच्या गोटातसा शिशू नेत्रपाठ करीत होता. स्वातंत्र्य आपला मंत्रा बाणू राहणार या गोष्टीचा वशिष्ठमुनींना आनंद झाला.

पुढे लोकरच तो राक्षस वशिष्ठमुनींना मिळण्यासाठी बाला. त्यांना त्या राक्षसाना निर्मूल करून जाणे असले तरी त्यांनी कर्मठलातल्या धाण्याने प्रोत्साहन करून त्याचा पुन्हा सोदाच केले.

गोष्ट मयळा चढाओढ

या गोष्टीला सुंवर मयळा सुचवून र. २५ मिळवा!

?

अजाभीळ हा एक महत्त्वाची खूबतही सरपसमयी त्याने आपल्या भुलांना-"नारावणा!"

म्हणून शुक मारली. म्हणून त्याला मुक्ती मिळाली, हे ऐकून एक व्यापाऱ्याने आपल्या आठ मुलांना दिव्यानी पावे ठेवली. व्यापारसंदा करीत बसता त्याने कोणती पावे केले नाहीत? सगळी केली होती. म्हणून त्याने आपल्या जेकट्या बाजारात आपल्या कीर्ती मुलांना व्यापार पाहण्याचे काम धांगितले आणि बाकी कीर्तींना सगळी आपल्या पसंताचवळ रहायला सांगितले.

व्यापाऱ्याला वाटते तसो अखेरची वेळ आली. ये कळत्यावर वाडही मूल त्याच्या खाटेवरळ आली. त्यांना पाहून व्यापाऱी म्हणाला-"कायरे, तुम्ही सर्व येथेच, आहां का? हुकावात कोणी तरलास तर कोर बोरी नाही का करणार? कोर, कोर!" म्हणत त्याने प्राण सोडला आणि हुडल्या जैली कोर म्हणून बगलला.

★

★

★

बरील गोष्टीचा उपयुक्त होईल असा एक सुंवर मयळा विचार करून एका कार्डीवर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मयळा चढाओढ", 'कांदोबा', 'कांदोबा' प्रकाशन, २ व ३ अंकित टोड, बळपळणी, पत्रात ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा.

पु. जुलै १९७८ च्या बात पोस्टकार्ड पोचले पाहिजे. त्या कार्डवर 'फोटो चढाओढ परिचय' हेतू कळवा नये.

चढाओढीचा निकाल सप्टेंबर १९७८ च्या कांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

ये महत्त्वातला चढाओढीचा निकाल (मयळा) "हैद्रीक त्याग"